CORINA NICOLESCU

ICOANE VECHI ROMÂNEȘTI

Comori
de artă
din România

ICOANE VECHI ROMÂNEŞTI

Diapozitivele şi fotografiile alb-negru:
RADU BRAUN, SEVER CERNESCU şi IRINA GHIDALI

Pe supracopertă: *Învierea lui Lazăr*. Detaliu.

Corina Nicolescu

ICOANE VECHI ROMÂNEŞTI

Ediţia a III-a

Editura Meridiane
Bucureşti, 1976

1-X-2000

Către cititor

Cosmin Blaje

Preocuparea de a cunoaște arta icoanelor este azi în atenția tuturor. Iubitorul de frumos și omul de cultură doresc să cunoască icoane. Aceste opere de artă proprii țărilor Europei sud-estice au fost descoperite relativ recent marelui public, mai ales datorită cercetărilor din ultimele decenii. Răspîndite pe o largă zonă de moștenire a culturii și artei bizantine, care cuprinde întreaga Peninsulă Balcanică, vechea Rusie cu iradieri în sudul Poloniei și în Slovacia, Georgia, America, Liban, Siria și Abisinia, icoanele au avut în trecut un îndoit rol ca obiecte de cult și opere de artă. Ele oglindesc spiritualitatea lumii medievale reprezentînd de fapt adevărate izvoare istorice pentru înțelegerea gîndirii acestei lumi. Emoționînd prin sinceritatea sentimentelor, unele icoane impresionează datorită însușirilor deosebite pe care le însumează ca opere de mare concepție artistică și desăvîrșire tehnică. Împreună cu pictura murală și cu broderiile, icoanele constituie unul dintre cele mai prețioase tezaure ale moștenirii culturale aparținînd evului mediu românesc. Publicate în număr destul de mare, îndeosebi în reviste, ele au intrat încă prea puțin în circulația largă a publicului românesc și din străinătate. Expozițiile de artă veche, organizate în trecut și în ultimii ani dincolo de hotarele țării, au trezit tot mai mult interesul pentru icoanele românești. De aceea ne-am propus în albumul de față de a înmănunchea o serie de icoane alese, *lucrări de artă, care prin meșteșug și concepție vădesc continuarea în forme proprii de către zugravii locali a strălucitei tradiții bizantine, apusă la mijlocul secolului al XV-lea, o dată cu căderea Constantinopolului sub stăpînirea imperiului otoman.*

Icoanele alese în acest album vor dezvălui cititorului bogăția și varietatea concepției artistice a unui mare număr de zugravi, care au lucrat secole de-a rîndul în Țara Românească, Moldova și Transilvania. Pe temeiul muncii acestor meșteri, ale căror nume se cunosc rar — Nichita și Dobre, răsplătiți de Alexandru cel Bun pentru zugrăvirea unor monumente, Dragoș din Iași, zugravul de la Arbore, Gheorghe din Trikalla, meșterul de curte al lui Petru Rareș, Mina, zugravul lui Mihai Viteazul, semnat la Căluiu, Dobromir de la Argeș, Matei, Stoian, Stroe, Pârvu Mutu ș.a. — s-a putut clădi școala de pictură românească modernă din secolul trecut.

11. XI. 1969, București

Originea icoanelor trebuie căutată în pictura caracteristică primelor veacuri ale creștinismului, mai ales în Egipt. Din vechea concepție a artei helenistice s-a născut tradiția atît de vie a portretului realist în arta egipteană și coptă, atît de înfloritoare în veacurile I—IV, cunoscută azi mai ales prin frumoasele portrete de la Faiuma și Antinoe. Portretele zugrăvite în encaustică, pictură în ceară, o tehnică proprie primelor veacuri, stau la baza icoanelor care, începînd din secolul al VI-lea, ocupă un rol tot mai larg în pictura bizantină. În vechiul Egipt, ca și în Egiptul copt, devenit creștin sub stăpînirea bizantină, arta portretului juca un rol deosebit de important. Imaginea mortului, cu însușirile sale realiste, era zugrăvită în tempera sau encaustică pe capacul sarcofagului sau pe o placă de lemn. Redat de obicei în vîrsta de tinerețe, cam între optsprezece și treizeci de ani, acest portret se lega de concepția despre viața viitoare a vechilor egipteni. Pictorul trebuia să exprime conținutul adînc sufletesc al celui mort, de aici și realismul expresiei acestui gen de portrete. Desigur că cele mai vechi icoane făcute în Orient, reprezentînd pe Maria sau Isus, ca personaje istorice, aveau caracterul de viață expresivă, cu însușiri realiste, așa cum sînt chipurile de pe sarcofagele de la Faiuma. Aceste portrete sînt la baza icoanelor zise « bizantine », care au dăinuit pînă în pragul secolului trecut în toată Europa Orientală și în Orientul Creștin. Icoanele păstrate din secolul al VI-lea la mînăstirea Sf. Ecaterina, faimosul centru cultural și artistic al Orientului Apropiat, întemeiat de Justinian la Muntele Sinai, ne-au dat lumini noi asupra începuturilor acestui domeniu al picturii bizantine și orientale.

Icoana bizantină mai tîrzie, întocmai ca și aceea realizată în lumea românească și balcanică, este un portret idealizat. Dealtfel chiar termenul grecesc, εἰκών « ikon », înseamnă chip, adică portret. Păstrîndu-și acest sens, în textele de veche limbă românească se folosește cuvîntul « chip » și « a închipui », pentru a denumi icoana și acțiunea artistului de a o realiza.

Spre deosebire de pictura murală condiționată de formele arhitectonice ale monumentului pe care-l împodobește, icoana este o operă de artă care trăiește independent de lumina și de mediul în care a fost făcută. De aceea trebuie să aibă lumina ei proprie, pe care i-o dă fondul de aur. Întocmai ca pictura de șevalet, ea este destinată să fie admirată de aproape, pusă într-o firidă, pe o masă sau un altar la înălțimea normală a ochiului. De aceea zugravului i se cere o desăvîrșită măiestrie în realizarea detaliilor. El folosește materiale prețioase, tonurile calde fiind vibrate pe fonduri de aur, care dau icoanelor strălucirea smalțurilor sau a mozaicurilor. Sub raportul conținutului, icoana în prima ei etapă s-a deosebit de pictura murală care era ilustrativă și narativă. Avînd mai ales caracter dogmatic, icoanele reprezentau portretul lui Isus Christos, al Mariei și al celorlați sfinți, cu tendința desprinderii de text, idealizînd treptat imaginea istorică.

« Fiecare icoană se leagă de un prototip istoric și artistic foarte îndepărtat în vreme. » [1] Cu alte cuvinte, icoana constituie un document dintre cele mai importante care, dincolo de valoarea artistică,

[1] I. D. Ștefănescu, *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, 9–12 p. 590.

prin conținutul de idei și execuție tehnică, lămurește școlile și mediile de artă, personalitățile artistice, legăturile cu alte țări, curentele culturale care ajungeau pînă în mediul românesc. Într-o fază mai tîrzie, în arta bizantină ca și în arta popoarelor care au continuat tradiția artistică a Constantinopolului, spiritul narativ își face loc tot mai mult și în icoane. Acestea reprezintă întregul ciclu al Patimilor, marile sărbători (praznicele), viața unor sfinți sau chiar întregul sinaxar, ilustrînd direct texte de caracter istoric. Sub acest aspect icoanele rusești au în cel mai înalt grad caracter narativ; în același spirit se dezvoltă, mai ales în secolul al XVII-lea și în al XVIII-lea, pictura de icoane populară, în țările române, în lumea balcanică și a Orientului Apropiat. Mai rar apar în icoane teme liturgice.

În raport cu numărul mare de icoane păstrate în țara noastră ca și în lumea întreagă se poate afirma că studiul acestui domeniu artistic este încă în faza de început.

Cercetările ultimelor decenii făcute în colecțiile românești, ca și în tezaurele altor țări, au dat la iveală numeroase icoane tăinuite prin muzee și mînăstiri, a căror frumusețe și valoare originară erau de multe ori ascunse de repictări și adaosuri ulterioare. Înlăturarea renovărilor nedibace adăugate în decursul vremii a redat unui mare număr de icoane aspectul lor inițial, în U.R.S.S., Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, Italia și în țara noastră.

Cîteva mari expoziții de renume internațional au pus în valoare icoane mai puțin cunoscute strînse din colecțiile marilor muzee ale Italiei, Marii Britanii, Statelor Unite, Greciei etc. În cadrul expoziției *Arta bizantină, artă europeană* [1], organizată în anul 1964 la Atena, au fost cuprinse peste o sută icoane, începînd din secolele X—XI pînă în secolul al XVII-lea. Un alt prilej deosebit de cunoaștere a bogăției icoanelor grecești a oferit-o expoziția de artă cipriotă *Trésors de Chypre* [2]. Procesul de osmoză al artei bizantine și al celei romanice sau gotice petrecut în Cipru își găsește paralele în Dalmația, Serbia și Transilvania. La Geneva, concomitent cu expoziția tezaurelor cipriote, au fost prezentate în Muzeul Rath 208 icoane selecționate din colecțiile existente în Elveția [3]. Expoziția a avut marele avantaj de a înfățișa comparativ, în același ansamblu, icoane din întreaga arie de răspîndire a artei bizantine: Grecia, Albania, Serbia, Bulgaria, Rusia, Țările Române și Asia Mică. Această primă încercare este de un interes cu totul deosebit pentru a putea înțelege mai clar fondul comun al artei Europei Orientale, desprinzînd în același timp particularitățile locale.

În același spirit s-a organizat o expoziție la München, deschisă în luna octombrie a anului 1969 [4]. Cea mai recentă descoperire în acest domeniu o constituie icoanele melkite, strînse într-o mare expoziție deschisă la Beyrut, în anul 1969 [5]. Împreună cu pictura abisiniană, icoanele melkite constituie desigur cel mai nou domeniu de caracter folcloric, ultima supraviețuire a tradiției bizantine în lumea Orientului Apropiat.

În țara noastră, expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București [6] a fost o adevărată revelație atît pentru marele public, iubitor de artă, cît și pentru artiști și specialiști, dezvăluind o bogăție neașteptată de concepții și modalități de exprimare în culoare, proprii lumii transilvane.

[1] *L'art byzantin, art européen*, Palais de Zappeion, Athena, 1964.

[2] *Trésors de Chypre*, 6 Juillet-15 Septembre, 1968, Musée d'Art et d'Histoire, Genève, 1968, 172 pg. + 168 fig. Cea mai completă lucrare despre icoanele din Cipru, cunoscută pînă acum, a fost publicată de D. Talbot Rice, *The Icons of Cyprus*, London, 1937; idem, *Byzantine Icons*, London, 1959.

[3] M. Lazović, E. Rossier, *Les icônes dans les collections suisses*, Genève, 14 Juin-29 Septembre 1968, Musée Rath (cu o introducere de M. Chatzidakis și V. Djurić), Geneva, 1968. În cuprinsul acestei expoziții au fost incluse și șaisprezece icoane românești, cele mai multe din Transilvania, aflate în colecția Schweitzer din Lucerna.

[4] H. Skrobucha, *Ikonen, 13. bis. 19. Jahrhundert*, Haus der Kunst München, 11. Oktober 1969 bis. 4. Januar 1970, München, 1969.

[5] V. Cîndea, S. Agémian, *Icônes melkites*, Exposition organisée par le Musée Nicolas Sursock du 16 mai au 15 juin 1969, Beyrouth, 1969.

[6] Expoziția a fost organizată la Muzeul de artă al R. S. România, de la 29 noiembrie 1968 la 15 aprilie 1969, cu prilejul Semicentenarului Unirii Transilvaniei. Ulterior a fost deschisă la Cluj între 28 aprilie și 15 mai, la Oradea în iunie-iulie și la Sibiu în august-decembrie 1970.

Concomitent cu strîngerea icoanelor în diferite expoziții, cercetătorii acestui vast și interesant domeniu de artă și cultură bizantină au dat la iveală în lumea întreagă tezaure rămase necunoscute, ascunse în vechi mînăstiri. Toate aceste descoperiri recente interesează direct și cercetările de la noi, aruncînd lumini asupra izvoarelor icoanei românești și legăturilor ei cu cele păstrate în lumea răsăriteană și balcanică.

Descoperirea la Muntele Sinai a celei mai unitare colecții de icoane bizantine din secolul al VI-lea pînă în secolul al XIV-lea a oferit posibilitatea de a urmări evoluția acestui gen de artă în ansamblu, mînă în mînă cu pictura murală [1]. Icoanele timpurii, ca și acelea din ultima fază a artei bizantine, au circulat în toată lumea de moștenire artistică bizantină, ele se găsesc în număr mare în colecțiile muzeelor din U.R.S.S., Grecia, Italia și țările balcanice. Într-o frumoasă lucrare, prezentînd toate operele de artă bizantină din secolul al IV-lea pînă în secolul al XV-lea aflate în U.R.S.S., A. Banck [2] a dat la iveală noi icoane, cele mai multe păstrate în Muzeul Ermitaj din Leningrad și Galeria Tretiakov din Moscova. Un cercetător al artei bizantine de mare prestigiu, M. Chatzidakis, a publicat un studiu monografic foarte prețios despre icoanele grecești tîrzii aflate în tezaurele Veneției [3], oraș unde au lucrat mulți și vestiți iconari greci, refugiați aici după căderea Constantinopolului. Icoane cu însușiri artistice, realizate în secolele XVI—XVIII de artiști renumiți ai acestei școli de pictură, s-au păstrat în număr mare în toată lumea balcanică și în colecțiile românești (biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, mînăstirea Prislop, Muzeul de artă, biserica Crețulescu din București, mînăstirea Golia din Iași etc.) [4].

Paralel cu cercetarea icoanelor orientale, bizantine și grecești de școală cretană, în Iugoslavia s-au studiat valoroasele icoane păstrate mai ales în Serbia Veche și Macedonia. Cu prilejul celui de al XII-lea Congres de studii bizantine din anul 1961, s-au strîns pentru prima dată, într-o frumoasă și interesantă expoziție la Ohrida, aproape o sută de icoane începînd din secolele XII—XIII pînă în veacul al XVII-lea. În catalogul acestei expoziții, cu un interesant studiu introductiv [5], sînt prezentate cele mai semnificative icoane realizate în atelierele constantinopolitane și interpretările locale ale unor artiști din Serbia, Dalmația sau Veneția, lucrînd în spiritul artei bizantine. Cele mai vechi icoane de mare valoare artistică aparțin grupului de zugravi de la Ohrida, centru deosebit de important pentru înțelegerea prototipurilor unora dintre cele mai vechi icoane românești din secolul al XVI-lea. Al doilea grup este alcătuit din icoanele comandate de principii sîrbi unor artiști greci sau locali, lucrînd în atelierele bizantine. Dintre acestea prea puține s-au mai păstrat în Iugoslavia, cele mai multe dintre ele fiind duse ulterior la mînăstirea Chilandari de la Muntele Athos, în Italia, Spania și Franța. A treia serie de icoane sînt cele produse în mediul bizantin, italianizat, al coastei Adriaticii, unde pe fondul tradițional s-au grefat elemente ale artei romanice, gotice și de Renaștere. Icoanele de școală cretană executate de meșterii itineranți, care au străbătut întreaga Peninsulă Balcanică, lăsînd opere de seamă în Serbia ca și în țările române, formează o grupă foarte mare și mai recentă. O ultimă categorie cuprinde operele create de slavii sudici

[1] G. et M. Sotiriou, *Icônes du Mont Sinaï*, Athena, tom. I, 1956, 22 p. + 238 pl.; tom. II, 1958, text 247 p.

[2] A. Banck, *Byzantine Art in the collections of the USSR*, Leningrad-Moscova, 1965; unele dintre aceste lucrări sînt prezentate și în lucrarea lui V. Lazarev, *Storia della pittura bizantina*, Torino, 1967; o lucrare de ansamblu asupra icoanelor bizantine, care nu ne-a fost accesibilă, de aceea ne mulțumim doar s-o cităm, este aceea de W. Feliccetti-Liebenfels, *Geschichte der byzantinischen Ikonenmalerei*, Olten-Lausanne, 1956.

[2] M. Chatzidakis, *Icônes de Saint-Georges des Grecs et la Collection de l'Institut hellénique de Venise*, Veneția, 1962; pentru icoanele bizantine și postbizantine este important și catalogul colecției Elena Stathatos, de A. Xyngopoulos, *Collection Hélène Stathatos. Les objets byzantins et post-byzantins*, Limoges, 1957; idem, *Icônes du XIIIe siècle en Grèce*, în volumul « L'Art byzantin au XIIIe siècle », Symposium de Sopoćani, 1965, Beograd, 1967, p. 77—82+14 pl.

[4] C. Nicolescu, *Icônes grecques dans les collections de Roumanie* (Comunicare în manuscris pentru cel de al II-lea Congres de Studii sud-est europene și balcanice de la Athena, mai 1970).

[5] Vojislav J. Djurić, *Icônes de Yougoslavie*, Belgrad, 1961, 14 p. + CXIX pl. (cu o prefață de Svetozar Radojcić); vezi și publicația lui Svetozar Radojcić, *Die Serbische Ikonenmalerei vom 12. Jahrhundert bis zum Jahre 1459*, Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft, V, Graz-Köln, 1956; idem, *The icons of Serbia and Macedonia*, Beograd, 1963.

în timpul stăpînirii otomane. De asemenea, în Iugoslavia s-a început și publicarea unor studii monografice, urmărind o anumită școală caracteristică unei regiuni [1].

În Republica Federală Germania se manifestă în ultima vreme un interes deosebit pentru icoane, în mare parte stimulat de activitatea Muzeului din Recklinghausen, de lîngă Aachen [2]. În această interesantă și bogată colecție, unică în Europa Occidentală, sînt cuprinse patruzeci și nouă de icoane pe sticlă din Transilvania, iar recent a fost achiziționată o icoană moldovenească a sf. Dumitru, datînd din veacul al XVI-lea [3]. În toate aceste studii cercetătorii s-au preocupat mai ales de latura artistică a picturii de icoane sau de prezentarea lor ca noi documente prețioase pentru înțelegerea vastului domeniu al artei bizantine. La Paris a apărut o lucrare consacrată în mod deosebit conținutului teologic al picturii de icoane [4]. Una dintre cele mai recente și mai prețioase lucrări în acest domeniu, ca o încununare a descoperirilor din ultimele două decenii, s-a publicat la München și Paris [5]. Reunirea în același volum a icoanelor din diferite țări este elocventă pentru stabilirea originei comune a icoanei, în lumea helenistică a Orientului Creștin, de care au fost permanent strîns legate țările române și țările balcanice. Se desprind, de asemenea, particularitățile locale cu nuanțe foarte fine, care constau mai ales în variații ale coloritului, interpretarea figurilor și expresia sentimentelor.

Interesul acordat în ultimii ani artei de moștenire bizantină s-a extins și în Ungaria, Cehoslovacia și Polonia. În Ungaria, s-a organizat recent o expoziție cu lucrări provenind de la vechile comunități de negustori sîrbi care au trăit în această țară. Catalogul sumar al acestei expoziții este interesant pentru că pune în circulație o serie de obiecte comune lumii balcanice și țărilor române în secolele XVI—XVII [6]. În Slovacia s-a întemeiat în localitatea Bradéjov [7] un muzeu în care s-au strîns numeroase icoane. Unele lucrări oglindesc aici ca și în sudul Poloniei [8] înrîurirea zugravilor români din Moldova și nordul Transilvaniei.

Expozițiile și studiile citate realizate în ultimele două decenii [9] au deschis un orizont mai larg pentru cunoașterea picturii de icoane, în cadrul căreia se pot desprinde cîteva grupuri mari, școlile naționale, ale căror rădăcini adînci coboară uneori pînă în primele secole ale artei paleocreștine.

[1] M. Ljubinković-Corović, *Ohrid. Icons from the thireenth and fourteenth Centuries*, Jugoslavia 5 (Macedonia), Beograd, 1952, 81 p.; idem, *Les icônes de l'école de Peč. XVIe — XIXe siècles*, Muzeul Național, Belgrad, 1955; idem, *La peinture médiévale à Ohrid*, în volumul « Ohrid », « Recueil des travaux du passé historique et culturel d'Ohrid », 1961, p. 119—144; G. Tomić, *Les peintures d'icônes de Boka Kotorska, XVIIe—XIXe siècles*, Muzeul Național, Belgrad, 1957.

[2] În cei doisprezece ani care s-au scurs de la înființare, muzeul a ajuns la cea de a patra ediție a unui frumos catalog științific, organizînd și o serie de expoziții în care se prezintă colecții de icoane din diferite țări (Franța, Polonia etc.). Heinz Skrobucha, *Ikonen-Museum*, Kunstsammlungen der Stadt Recklinghausen, Recklinghausen, 1968, ed. IV; sub semnătura aceluiași autor a apărut în 1966 studiul *Le message des icônes*, publicat la Freibourg; idem, Sammlung Popoff., *Russische Ikonen vom. 15—19. Jahrhundert*, Kunstsammlungen der Stadt Recklinghausen, Recklinghausen, 1965. În jurul acestui muzeu s-a creat o societate « Icoana », preocupată de colecționarea și studierea icoanelor.

[3] C. Nicolescu, *Lucrări de artă românească în muzeul de icoane de la Recklinghausen* (R.F.G.), RM, 1970, VII, nr. 1, p. 43—46, fig. 1—2.

[4] L. Ouspensky, *Der Sinn der Ikonen*, Berna-Olten, 1952; idem, *Essai sur la théologie de l'icône dans l'église orthodoxe*, Paris, 1960.

[5] K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Mijatev, S. Radojcić, *Frühe Ikonen. Sinai, Griechenland, Bulgarien, Yougoslawien*, München, 1966 (lucrarea s-a publicat de asemenea în limba franceză la Paris și Grenoble, tot în 1966).

[6] A. Somogy, *Régi Szerb Egyházmüvészet*, Budapesta, 1965.

[7] Al. Fricky, *Objovené poklady*, în revista « Krasy slovenska », XLIV, nr. 9/1967, p. 336—339 + 6 fig; 10/1967, p. 368—370 + 4 fig.; 11/1967, p. 422—425+4 fig.; idem, *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în « Slovenskékupele », 1969, 5, p. 14—17; Št. Tkác, *Icony na Slovensku*, Slovenska Národná Galéria, Bratislava, 1968; Al. Friký, *Ikony z východného Slovenska*, Košice, 1971, 169 p. + 102 pl.

[8] Janina Klosińska, *Ikonen aus Polen*, Ikonenmuseum Reckllighausen, 12 Juni bis 31 Juli 1966.

[9] Corina Nicolescu, *Studii recente despre icoane*, MMS, 1969, XLV, nr. 5—6, p. 302—311. Bibliografia comentată a principalelor lucrări despre icoane apărute în ultimele două decenii.

Cele mai vechi icoane legate direct de sursa lor egipteană şi coptă s-au realizat în Orientul Apropiat, avînd caracter comun cu miniatura şi pictura murală. Cea de a doua grupă cuprinde icoanele bizantine propriu-zise legate de tradiţia picturii helenistice, avînd drept centre Constantinopolul şi Thesalonicul, de unde s-au răspîndit, în ultima etapă, în toată lumea balcanică şi în estul Europei, influenţînd creaţia artistică din Serbia, Bulgaria, Ţările Române şi Rusia. Icoanele zise de şcoală veneto-cretană, realizate mai ales după căderea Bizanţului sub stăpînirea otomană, în lumea insulară a Greciei şi la Veneţia, produs al sintezei dintre arta bizantină şi cea occidentală a prerenaşterii şi Renaşterii italiene, şi-au găsit o largă răspîndire în ţările balcanice şi în lumea românească. Pictura de icoane dezvoltată pe temei bizantin a dobîndit în vechea Rusie încă de timpuriu trăsături cu totul originale, datorită unor mari artişti ca Theofan Grecul, Andrei Rubliov ş.a.

În această largă grupare trebuie să acordăm un loc deosebit icoanei româneşti, care prezintă trăsături proprii cu unele note originale, mai ales în Moldova şi Transilvania. Sub raportul tehnicii, majoritatea icoanelor româneşti şi balcanice sînt lucrate în tempera pe lemn, echivalînd cu pictura medievală occidentală de şevalet. Au existat de asemenea icoane în encaustică şi mozaic, icoane săpate în os, fildeş, steatită sau lemn, altele ciocănite şi gravate în metal sau icoane brodate. În Ţările Române domină cele zugrăvite pe lemn. Nu cunoaştem decît două icoane din metal, aceea a lui Petru Şchiopul [1], lucrare a unui argintar din Ţara Românească încadrînd un medalion central pictat, şi o mică icoană de la mînăstirea Dintr-unlemn, purtînd marca argintarului Georg May II [2]. Icoane de proporţii reduse folosite ca praznicare (cca 20×17 cm), pictate pe pînză groasă de cînepă, s-au păstrat îndeosebi din epoca brîncovenească. În Transilvania, plăci de lemn lucrate cu aceleaşi procedee ca şi icoanele detaşabile, s-au aplicat pe scoarţele cărţilor, încadrate în legături de piele [3].

În trecutul artistic şi spiritual al ţărilor române ca şi în întreaga Europă răsăriteană, icoanele au jucat un rol important ca obiecte de cult, în biserici şi mînăstiri, alcătuind ansambluri sub forma iconostaselor sau tîmplelor, care separau încăperea altarului (absida principală) de naos. Ele nu lipseau de asemenea din palatele domneşti şi metropolitane, din paraclisele curţilor, din locuinţele celor avuţi şi din casele modeste ale ţăranilor. Tîmplele constituind adevărate construcţii arhitectonice, împărţite în cinci registre suprapuse, sînt în primul rînd preţioase opere de sculptură în lemn acoperită cu stuc aurit şi colorat, sub acest aspect fiind legate direct de tehnica icoanelor. Ele cuprind obligatoriu cel puţin patruzeci şi una de icoane, începînd cu cele de mari dimensiuni (cca 100×80 cm), denumite icoanele împărăteşti, aşezate în registrul inferior, reprezentînd portretele lui Isus Christos şi al Mariei, alături de scena reprezentînd patronul hramului. Urmează apoi în ordine succesivă de jos în sus, în al doilea rînd, cele douăsprezece sărbători principale (praznice), dispuse în ordinea calendarului bisericesc, urmate de şirul celor doisprezece apostoli, de o parte şi de alta a scenei *Deisis (Intercesiunea)*, iar în cel de al treilea registru sînt portretele profeţilor mesianici. Crucea pe care este zugrăvit Mîntuitorul încadrată de cele două braţe, denumite cu cuvîntul slav «molenii», reprezentînd pe Maria şi Ioan Evanghelistul, încununează edificiul monumental al tîmplei, care constituie în vechile biserici româneşti unul dintre cele mai valoroase ansambluri de sculptură şi pictură. În Moldova, la Voroneţ, Humor şi Moldoviţa pot fi admi-

[1] Icoana a făcut parte din averea domnului ajuns pribeag în Tirol şi mort aici, la 1 iulie 1594. Lucrarea a trecut apoi în stăpînirea muzeului arhiducal din castelul Ambras, de la Innsbruck, şi în secolul trecut în Muzeul istoric de artă din Viena, nr. inv. m. 155.

[2] Sp. Cegăneanu, *Ceva despre provenienţa vechilor noastre argintării*, BCMI, 1911, IV, p. 32, fig. 3; T. Voinescu, *Noi identificări de meşteri argintari din Transilvania*, Studii Muzeale, I, 1957, p. 32, fig. 9. Icoana se păstrează în colecţia Muzeului de artă.

[3] C. Nicolescu, *Miniatura şi ornamentul cărţii manuscrise din Ţările Române, sec. XIV–XVIII*, Bucureşti, 1964, nr. 54, fig. 37, manuscris din Maramureş datînd din secolul al XVII-lea aflat în Biblioteca Filialei Academiei R.S.R. din Cluj-Napoca În biblioteca Academiei din Bucureşti se păstrează manuscrisul nr. 7, tot din Maramureş, de la sfîrşitul secolului al XV-lea, care provine din biserica com. Sîngiorgiu şi poartă pe scoarţa anterioară o frumoasă icoană tipică pentru pictura românească din Transilvania *(ibidem*, nr. 42).

rate tîmplele bogat sculptate și aurite, care — cu excepția ultimului registru — păstrează icoane de la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor. În Țara Românească, tîmplele brîncovenești, adevărate dantele de lemn, în care icoanele există uneori intacte, se mai pot admira, la Govora, Schitul Sărăcinești, biserica principală și paraclisul mînăstirii Hurezi, bolnița mînăstirii Bistrița etc. În București, unde monumentele au fost mai mult renovate, s-au mai conservat totuși cîteva ansambluri prețioase, la Cotroceni, biserica Sf. Gheorghe-Nou, biserica Sf. Spiridon-Vechi, paraclisul Mitropoliei ș.a.

Icoanele alcătuiau uneori decorul bisericilor de lemn, lipsite de pictură murală. Cel mai caracteristic exemplu se păstra pînă acum cîțiva ani în micul schit de lemn, ctitoria lui Petru Rareș, de la Văleni, lîngă Piatra-Neamț. Aici, pe pereții văruiți, erau așezate 139 icoane dispuse în ordinea programului iconografic, înlocuind pictura murală. Strînse din principalele mînăstiri și schituri de pe valea Bistriței, icoanele de la Văleni compuneau cel mai prețios ansamblu din secolele XVI—XVII existent în țară [1]. În unele mici biserici din zona sud-vestică a Munților Apuseni, icoanele pe sticlă înlocuiesc pictura murală, dînd și lumină interiorului, prin coloritul lor foarte viu, bazat pe culori complementare. Fără a avea încă o evidență precisă a acestor lucrări, numărul icoanelor de valoare artistică și semnificație istorică din țara noastră se poate aprecia la cîteva mii. Desigur că tezaurele mînăstirilor posedau cu secole în urmă numeroase icoane de preț, care au căzut pradă incendiilor și jafurilor, mai ales în cursul repetatelor incursiuni străine în trecutul tulburat al țărilor române. Din această pricină cele anterioare secolului al XVI-lea sînt relativ rare în colecțiile românești, știm însă din izvoare că au existat. Un povestitor cultivat din secolul al XVI-lea, Gavriil Protul [2], care a asistat la sfințirea bisericii episcopale de la Argeș, în 1517, spune că Neagoe a adus cu mare cheltuială o icoană ferecată cu aur, făcătoare de minuni, venerată la Bizanț. După tradiția mînăstirească de la Bistrița (jud. Neamț), icoana Sf. Ana, existentă și azi în mînăstire, ar fi fost trimisă în anul 1401 doamnei Ana de soția basileului Manuil al II-lea Paleologul și de patriarhul ecumenic Matei, fiind dăruită cu mare solemnitate mînăstirii cîțiva ani mai tîrziu. Icoana Maicii Domnului de la Neamț după tradiție este un dar al împăratului bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul, făcut lui Alexandru cel Bun, iar la Agapia se păstrează de asemenea o icoană din aceeași familie. Independent de împrejurările istorice reale sau imaginate ulterior [3], în care au fost aduse aceste icoane în Moldova și de retușările care le-au denaturat în decursul vremii aspectul originar, vechimea lor este evidentă. Toate sînt icoane procesionale de mari proporții, cu două fețe, asemănătoare cu acelea recent cercetate în arta bizantină a secolelor XIII—XIV din Macedonia, care se mai păstrează la Ohrida, mînăstirea Chilandari de la Athos și în unele mînăstiri grecești.

În legătură cu prezența acestor rare icoane, datînd măcar de la începutul secolului al XV-lea, trebuie să subliniem faptul că cele mai prețioase opere de tradiție bizantină, reproducînd prototipuri mai vechi, s-au păstrat tot în această zonă și la mînăstirea Humor. În toate mînăstirile întemeiate în secolul al XIV-lea sau primii ani ai veacului următor (Bistrița, Neamț, Bogdănești, Humor, Pîngărați, Bisericani etc.) s-a transmis tradiția artistică și istorică a existenței unor icoane mai vechi. La Rîșca (jud. Suceava) se păstrau două icoane, considerate după amintirea locului că ar fi aparținut unei vechi ctitorii ruinate de la Bogdănești, fiind aduse de Petru Rareș în noua sa mînăstire. Prima icoană reprezintă pe *sf. Nicolae* și a doua pe *Arhanghelul Mihail și Gavril.* O serie de particularități artistice și tehnice

[1] I. D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, Byzantion, 1936, X, fasc. 2, – capitolul *Le trésor de Văleni*, p. 567–590, pl. XX – XXXV.

[2] Gavriil Protul, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon patriarhul Țarigradului care au strălucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească*, ed. Tit. Simedrea, extras din BOR, 1937, LV, nr. 5–6, p. 293–296; *Cronica Țării Românești, 1260–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, Dan Simonescu, București, 1960, p. 35–36, p. 39, vorbind despre așezarea icoanei se spune: « Și duse și făcătoarea de minune icoană a lui Pantocrator, de care s-au zis mai nainte și o puseră de-a drepta în biserică, ferecată cu aur și argint și cu mărgăretar mult împodobită »; Tit. Simedrea, *Icoana Junghiată de la Argeș, glosă pe marginea vieții sfîntului Nifon* în « Omagiu I.S.S. Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului », Sibiu, 1940, p. 710–718.

[3] Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul « Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare », București, 1964, p. 140–141.

le situează în secolul al XV-lea [1]. La Humor (jud. Suceava) se găsesc în pronaosul bisericii un grup de icoane care sînt atribuite vremii lui Alexandru cel Bun. Două dintre ele par să ascundă sub repictările ulterioare fragmente de pictură mai veche, alte patru bine conservate și neretușate reproduc, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prototipuri anterioare de mare artă. Între icoanele de la Schitul Văleni, provenind la origine de la mînăstirile Bisericani și Pîngărați, ctitorii ale lui Alexandru cel Bun, apar icoane-portrete ca *Maica Domnului* și *Isus Christos* sau compoziții ca *Schimbarea la Față*, cu reale calități artistice, care vădesc existența în aceste părți a unei școli de pictură cu rădăcini mai îndepărtate, care coboară pînă la pictura bizantină din secolele XIII—XIV, avînd ca centru Ohrida. N. Iorga [2] și, după el, V. Vătășianu [3] au considerat ca aparținînd epocii lui Alexandru cel Bun un fragment din racla Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, reprezentînd o scenă din viața sfîntului. Descoperirea recentă a unui nou fragment, existent azi în colecția Muzeului de artă [4], ne îndreptățește să considerăm toată această raclă, decorată la origine cu douăsprezece scene pictate, din care cunoaștem doar două, ca o lucrare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Unele detalii de ordin tehnic și maniera de lucru sînt apropiate de pictura murală de la Sucevița, cu care fragmentele raclei au cele mai multe analogii dintre toate ansamblurile de pictură murală, ilustrînd istoria sf. Ioan cel Nou. Racla pictată din care cunoaștem cele două icoane este desigur o replică mai tîrzie a primei lucrări, realizată în vremea lui Anexandru cel Bun. Ferecătura de argint aurit de pe fața anterioară a raclei de lemn reprezintă de asemenea o lucrare mai tîrzie, care a fost aplicată peste pictură către sfîrșitul secolului al XVI-lea. Menționăm cu acest prilej că nu are nimic comun cu această operă așa-zisa raclă a moaștelor sf. Ioan cel Nou, păstrată la Putna, o splendidă lucrare de sculptură datînd de la sfîrșitul secolului al XV-lea, realizată de un mare artist din nordul Italiei.

Opere de artă călătoare, icoanele au circulat în decursul timpului, odată cu meșterii, de la o provincie la alta și de la o țară la alta. Daruri ale domnilor români dincolo de granițele țărilor române, icoane vestite se mai păstrează în mînăstirile de la Athos[5]. În ctitoria lui Maxim Brancović de la Kruședol, în Serbia, par să fi lucrat zugravi greci veniți din țările române [6].

În același timp, în țările române în afară de lucrările artiștilor locali se mai găsesc așa cum am arătat icoane timpurii aduse de la Constantinopol sau din alte centre. Icoanele grecești mai recente de școala athonită și cretană au circulat fără întrerupere în număr destul de mare și se păstrează pretutindeni în colecțiile și monumentele românești. Între acestea menționăm, ca cele mai valoroase, partea centrală și o aripă a unui triptic de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, atribuit renumitului pictor grec, George Klotzas [7], în colecția Muzeului de artă din București, și icoanele, din secolele XVI—XVIII, existente într-o serie de monumente din Moldova (Golia) și Transilvania (mînăstirea Prislop [8]

[1] I. D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, p. 561—564, pl. XIV—XVI.

[2] N. Iorga, *Icoana românească*, BCMI, 1933, fasc. 70, p. 7.

[3] V. Vătășianu, *Istoria artei*, p. 394—396, fig. 353.

[4] C. Nicolescu, *Un nou fragment din racla pictată a Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MMS, 1970, nr. 7—8, p. 377—399, fig. 1—8.

[5] Melchisedec, *Despre icónele miraculose de la Athos de proveniență române*, AAR, 1882—1883, V, seria a II-a, p. 217—219; M. Beza, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, București, 1937 (ed. a II-a), p. 37, (icoana *Sf. Gheorghe* dăruită de Ștefan cel Mare mînăstirii Zografu; icoana Sf. Atanasie cu portretul lui Vladislav I și al doamnei Ana, planșe în culori între p. 40—41). Icoana dăruită de Maria de Mangop mînăstirii Grigoriu, G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris, 1947, p. 79, dă textul grecesc al inscripției de pe această icoană: « *Rugăciunea făcută de prea credincioasa doamnă Maria Asan Paleologu, doamna Moldo-Vlahiei* ».

[6] V. Djurić, *Icônes de Jougoslavie*, p. 61.

[7] Pentru operele lui Klotzas, vezi lucrarea lui M. Chatzidakis, *Icônes de Saint George des Grecs*, pp. 74—81, pl. VI, pp. 37—41. Acest cercetător a atribuit tripticul lui Klotzas; Al. Efremov, *Triptic de școală italo-cretană din secolul al XVI-lea*, Studii Muzeale, V, 1971, p. 13—28, fig. 1—7.

[8] I. D. Ștefănescu, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI, fasc. II, p. 600—601, pl. 44.

și biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului)[1]. Lucrări provenind din ateliere rusești, poloneze și sîrbești apar de asemenea sporadic în colecțiile românești.

Sub raport istoric, cele mai vechi icoane sau replicile lor, care se bucurau de o venerație deosebită, au jucat un rol important în stabilirea legăturilor populației din diferite zone ale țării. Ele ofereau prilejul unor pelerinaje, însoțite de tîrguri anuale; țăranii din Maramureș și Năsăud se întîlneau cu cei din părțile Sucevei, ale Bistriței și ale Neamțului, iar cei din nordul Olteniei și Banat treceau munții ajungînd la Prislop, Nicula și Radna.

Privite în ansamblu, icoanele românești dețin un loc de seamă în arta noastră veche, în primul rînd prin varietatea de interpretare și modalitățile de realizare a unor vechi teme de o nebănuită bogăție. Icoanele sînt de asemenea valoroase documente de reconstituire a mediului artistic dintr-o anumită epocă, unele fiind legate direct de pictura murală, unde-și găsesc izvorul. Sînt icoane din secolul al XVI-lea care atît prin tehnica lor, cît și prin desen, draparea corpurilor și sugerarea arhitecturilor par rupte din ansamblurile murale. Aceste icoane se caracterizează printr-o concepție monumentală, evidentă în proporția siluetelor înalte de o căutată eleganță, în care planurile sînt reduse la un număr restrîns, desenul fiind conceput sintetic, în linii mari, esențiale, doar pentru a delimita forma[2]. Alteori sînt reluate în pictura murală teme și concepții proprii icoanelor. Pe fațada sudică de la Humor și Sucevița sînt reproduse la altă scară două icoane de origine rusă, iar viața sf. Ioan cel Nou ilustrată în picturile din paraclisul de la Bistrița, în pridvorul mînăstirii Sucevița și pe fațada sudică a Voronețului par să-și fi avut izvorul în pictura care a ornamentat racla sfîntului.

Moldova oferă o mai mare bogăție de icoane din secolul al XVI-lea în raport cu Țara Românească și Transilvania. În tezaurele mînăstirilor Bistrița, Agapia, Văratec, Neamț, Moldovița, Putna, Humor, Pîngărați, Văleni etc. se păstrează sute de icoane cu reale însușiri artistice și semnificație istorică pentru trecutul cultural al Moldovei. Icoanele din Moldova sînt cunoscute mai temeinic decît cele din Țara Românească și Transilvania datorită numeroaselor studii publicate de I.D. Ștefănescu[3]. Cele o sută treizeci și nouă de icoane păstrate pînă acum zece ani în modesta ctitorie de lemn a lui Petru Rareș de la Văleni (jud. Neamț) ofereau imaginea unitară a picturii moldovenești timp de un veac. Cele mai vechi și mai prețioase ca *Schimbarea la Față* și icoanele reprezentînd *Maica Domnului* și *Deisis* sînt din primele decenii ale secolului al XVI-lea, șirul lor continuîndu-se cu icoanele din a doua jumătate a aceluiași veac, cele datate din timpul lui Ștefan Tomșa și din vremea lui Vasile Lupu. Tot aici se puteau desprinde notele proprii ale mai multor ateliere, legate de vechile mînăstiri de pe valea Bistriței și zona de nord a Moldovei. Judecînd după icoanele păstrate la Văleni, Pîngărați, Vînătorii-Pietrei ș.a., a existat aici o școală de iconari, deosebit de activă în secolele XVI—XVII, continuînd cu strălucire tradiția secolelor anterioare. O altă categorie de icoane aflate la Schitul Văleni se leagă de lucrări înrudite păstrate în mînăstirile din nordul Moldovei, la Suceava, Dragomirna, Moldovița și Sucevița. În colecția Mitropoliei și în bisericile din Iași se găsesc de asemenea icoane de preț, zugrăvite de meșterii locali sau comandate unor cunoscuți artiști moscoviți, în vremea lui Vasile Lupu.

[1] C. Nicolescu, *Icônes grecques* (comunicare în manuscris).

[2] Vezi pentru toată această problemă a raportului dintre pictura murală și icoane articolul de un deosebit interes al lui I. D. Ștefănescu, *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8–9, p. 591–601.

[3] În studiul introductiv despre artele somptuare în Moldova, la lucrarea *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1928, autorul face o prezentare de caracter general a icoanelor din secolele XVI–XVIII din nordul țării, p. 65–74; idem, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI, fasc. II, p. 599–612; idem, *Le monastère de Râșca*, Byzantion, X, 1935, p. 567–590, pl. XVIII–XXXV. Un studiu mai recent despre același tezaur, intitulat *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, nr. 9–12, p. 589–599; idem, *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna* MMS, 1957, XXXIII, nr. 8–9, p. 590–601; idem, *Averea artistică a bisericii ortodoxe din Moldova.* MMS, 1959, XXXIV, nr. 5–6, p. 410–417; idem, *Monumente de artă religioasă. Icoane alese*, GB, 1959, XVIII, p. 260–268; Corina Nicolescu, *Icoane moldovenești din secolele XVI–XVII aparținînd colecției Muzeului de artă al R. S. România*, Studii Muzeale, 1971, V, p. 3–12, fig. 1–10.

În Ţara Românească cele mai preţioase şi mai vechi icoane sînt azi în colecţia Muzeului de artă din Bucureşti; ele provin din biserica episcopală de la Argeş, din ctitoria Craioveştilor de la Bistriţa (jud. Vîlcea) şi din mînăstirea Govora.

Bisericile din lemn din Transilvania, mai ales cele maramureşene, adăpostesc tezaure nepreţuite de icoane, unele locale, altele aduse din centrul Transilvaniei sau din Moldova, aparţinînd secolului al XVI-lea. În Transilvania, icoane interesante există pretutindeni, chiar în bisericile mai recente, care nu ocupă un loc de seamă în istoria arhitecturii şi picturii româneşti, cum sînt de exemplu bisericile din satele Agîrbiciu şi Mînăstireni-Bica, biserica nouă dintr-un cătun al comunei Streiu-Sîngiorgiu, bisericile din Berind, Dragu, Fodora, Mesteacăn-Cutiş etc. Organizarea în anul 1968—1970 la Bucureşti, Cluj Oradea şi Sibiu a expoziţiei *Pagini de artă închinate Transilvaniei* a oferit pentru prima dată prilejul de a reuni într-un ansamblu peste o sută de icoane de pe tot cuprinsul Transilvaniei, ilustrînd bogăţia şi varietatea picturii din această parte a ţării noastre.

Sub raport tematic, icoanele din prima etapă sînt mai ales portrete. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi cel următor apar frecvent temele evanghelice, praznicele, episoadele din vieţile sfinţilor şi istoria bisericii. Rar se mai reprezintă şi teme liturgice. La icoanele-portrete din secolul al XVI-lea păstrate în vechile mînăstiri din Moldova se adaugă cîteva lucrări din Ţara Românească. Două frumoase icoane au fost descoperite de Al. Odobescu la Schitul Păpuşa (jud. Vîlcea), provenind probabil de la mînăstirea învecinată, Bistriţa. Din aceeaşi vreme datează şi icoana *Maicii Domnului Hodighitria* de la Govora. Icoana *sf. Nicolae* dăruită de Neagoe paraclisului de la Argeş, cu hramul patronului său, poartă data 1517. Alte cîteva preţioase icoane, mai rare ca subiect, interesante sub raport artistic şi istoric, trebuiesc menţionate. Prima reprezintă *Plîngerea lui Isus Christos*, temă rară în vechile icoane româneşti, obişnuită în broderia epitafelor. Întreaga compoziţie a scenei, modul de a trata carnaţia trupurilor şi proporţia lor, realizarea draperiilor sînt legate direct de pictura murală din aceeaşi vreme.

Cea mai frumoasă icoană dintre cele păstrate din vremea lui Neagoe Basarab reprezintă portretele sfinţilor patroni ai Serbiei, *Simeon şi Sava*, la picioarele cărora este îngenunchiată Despina-Miliţa cu cele două fiice, Roxana şi Stana, purtînd zăbranic negru, îndurerată de moartea soţului şi fiului ei. Portretele celor doi sfinţi par a fi inspirate de o pictură murală. Ele sînt impresionante atît prin caracterul lor monumental cît şi prin expresia figurilor şi detaliile anatomice. Osatura şi inserţia muşchilor sînt realizate cu ştiinţa pe care o posedau, la acea vreme, mai ales artiştii de şcoală occidentală.

O altă icoană unică prin tema ei în arta românească şi bizantină, repictată nedibaci în anul 1801, este cea a *Coborîrii de pe Cruce* în care paralelismul dramei Maicii Domnului cu cel al Despinei imprimă o notă nouă, puţin obişnuită zugravilor de tradiţie bizantină. Cea mai cuprinzătoare descriere a conţinutului dramatic al acestei icoane este dată de I.D. Ştefănescu: «De pe Dealul Golgotei unde străjuieşte crucea, se coboară zdrobită de durere Fecioara Maria purtînd în braţe pe Isus Christos iubitul ei fiu „a cărui frumuseţe a apus“. Din vale şi din stînga, urcă greu o altă mamă, Despina Doamna cu fiul ei Teodosie pe braţe. Paralelă îndrăzneaţă scuzată de adîncimea durerii, mărturie a spiritului occidental realist care a tulburat în lumea noastră discreţia şi stilul bizantin tradiţional» [1].

O frumoasă icoană a *Maicii Domnului Glicofilusa*, purtînd data 1624, se păstra la biserica Ruda-Bîrseşti din comuna Bercioi-Argeş [2]. O alta, din secolul al XVI-lea, poate fi admirată în bisericuţa cimitirului din Stăneşti (Vîlcea). La Schitul Brădet (jud. Argeş) se mai păstrează două preţioase icoane ale vechii tîmple, una este o icoană-prăznicar reprezentînd *Înălţarea lui Isus Christos* şi cealaltă, o icoană

[1] I. D. Ştefănescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, nr. 8—9, p. 594.

[2] G. Teodorescu, *Biserica Ruda-Bîrseşti din comuna Bercioi-Argeş*, BCMI, 1929, XXII, fasc. 62, p. 173, fig. 1.

împărătească de mari dimensiuni, ilustrînd scena *Deisis.* Ultima poartă semnătura lui Staico zugravul din Tîrgoviște care « a scris-o » în anul 1615 [1].

În genere, icoanele portrete păstrate în Țara Românească și în Moldova din secolul al XVI-lea reproduc, cu unele mici particularități locale, vechile prototipuri legate de operele vestitului centru de artă bizantină de la Ohrida, din secolele XIII—XIV. Acest grup de icoane, mai restrîns numeric, dar cel mai valoros sub raport artistic, este deosebit de îngrijit ca tehnică. Lemnul folosit ca suport este paltinul, cireșul, părul, foarte rar tisa; frecvent, mai ales în secolole XVII—XVIII, apare teiul. Stratul de preparație de stuc este așternut în pături succesive, ajungînd la 5 mm grosime. Modul de pregătire al preparației suportului este asemenea aceluia folosit de zugravi în pictura murală [2]. S-a observat chiar în cel de al doilea strat prezența unor fibre fine vegetale, probabil de in, care contribuie la mărirea aderenței față de lemn, procedeu folosit și în pictura murală. În Țara Romanească, în genere, stratul de preparație se aplica direct pe lemn. În Moldova, se lipesc fîșii de pînză mai ales pentru a unifica muchiile de legătură dintre două panouri sau pentru întărirea cadrului. În Transilvania, din cauza mijloacelor materiale mai modeste, stratul de preparație aplicat direct pe lemn este foarte subțire și friabil avînd o rezistență slabă. Peste această preparație se așterne un fond general de ocru sau cărămiziu, în care cînd este încă umed se gravează desenul cu un vîrf ascuțit, alteori se acoperă cu foiță de aur. Rareori delimitarea figurilor și a siluetelor este realizată discret cu culoare sepia. Aureolele sînt marcate cu compasul. Mici rozete sau stele stanțate ornamentează aureolele, așa cum se văd la icoanele din Moldova din secolul al XVII-lea.

În veacul anterior pictorii folosesc procedeele vechi de bună tradiție bizantină. Ovalul prelung și regulat al feței este construit mai întîi cu un ton general de ocru sau brun deschis, care constituie eboșa. Un al doilea ton este utilizat pentru a preciza linia ochilor, gura și nasul. Accentele figurii, marcînd arcadele frunții, orbita ochilor, bărbia sînt subliniate printr-o a treia nuanță. Modelarea figurilor este obținută în general printr-o trecere dozată cu multă știință de la ocru la brunuri și prin opoziția de pete luminoase și de umbră, care redau volumele. Rar apar și tente verzui. Realizarea draperiilor se face ton pe ton. Paleta zugravilor din prima etapă, secolele XV—XVI, în pictura de icoane ca și în cea murală se reduce la cîteva culori de bază, pămînturi naturale sau oxizi minerali. Brunurile sînt obținute pe baza unui oxid de fier, pentru roșu se folosește cinabrul, iar albastrul este obținut dintr-un carbonat de cupru, azuritul. Zugravul așternea culorile în tușe largi, folosind « zemuri », toți acești oxizi metalici sau naturali avînd ca liant caseina sau oul. Verniurile de bună calitate, date uniform într-un strat gros, nu s-au alterat, protejînd pictura care și-a păstrat gama coloristică proprie zugravului. În această vreme, unele culori mai ales tonurile de ocru-galben, ocru-auriu, sepia și brun-violet, capătă cîteodată o transparență similară cu aceea a picturii murale. Către sfîrșitul secolului al XVI-lea și în secolele următoare gama cromatică se îmbogățește, adăugîndu-se noi pigmenți. Un document prețios, poate unicul în istoria artei românești și balcanice pentru cunoașterea coloranților folosiți în anul 1600, este o listă de cumpărături [3] pe care trebuia să le facă la Veneția trimisul lui Mihai Viteazul, Mina Zugravul, cel care a realizat pictura mînăstirii Căluiu. În această listă sînt indicate exact cu denumirea italiană diferitele culori și alte materiale necesare picturii, ca: « smaltino, verde azzuro, terra verde, cinabrio, verde aramo, indico, laca fino, mino, bolo armeni (co), sbiata, olio de saffo, vernice, orpimento. . . ». Pe rama unei icoane reprezentînd *Adormirea Maicii Domnului,* din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, s-a păstrat unica și cea mai veche paletă a unui pictor român.

[1] V. Drăghiceanu, Arh. P. Demetrescu, *Schitul Brădetul-Argeș,* BCMI, 1924, XVII, fasc. 40, p. 72, fig. 6—7.

[2] Am cules multe dintre observațiile de ordin tehnic din studiile Prof. I. D. Ștefănescu, citate mai sus. O altă serie se bazează pe cercetările făcute de Ioana Lazarovici și Gh. Zidaru, restauratori în cadrul Muzeului de artă, cărora le mulțumesc pe această cale. Ele au fost prilejuite de un studiu pe care l-am realizat împreună, la cererea ICOM-ului, multiplicat în limba rusă.

[3] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 602.

Icoanele din secolul al XVI-lea existente în cele trei țări române se deosebesc de cele tîrzii și printr-o serie de trăsături de stil. În cele mai vechi, figurile au caracter statuar, veșmintele îmbracă trupul, fiind modelate în tușe largi care alunecă în sensul formei. Umbrele sînt realizate în cele mai multe cazuri ton pe ton, iar luminile sînt așternute cu alb sau ocru deschis. Siluetele au proporția celor din pictura murală. Eleganța mișcărilor, expresia interiorizată a figurilor, caracterul statuar realizat din modelarea trupurilor prin draperiile antice se regăsesc în pictura bisericilor, în miniaturile și broderiile vremii lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi.

În acest prim grup se situează icoanele de la Humor, Rîșca, Văleni etc., amintite mai sus, cele de la Bistrița, Govora, Argeș și Stănești din Țara Românească, tripticele de la Agîrbiciu și Bica-Mînăstireni (jud. Cluj) și cîteva icoane descoperite recent în biserica maramureșeană Budești-Susani[1].

Icoanele din secolul al XVII-lea, în Moldova ca și în Țara Românească, sînt lucrate mai puțin îngrijit, sub raport tehnic, meșterii acordînd uneori o mai mică importanță suportului de lemn — în cele mai multe cazuri de tei — ca și stratului de preparație. Culorile, mai bogate și mai vii decît în trecut, sînt așternute uneori în pete mari, peste care se realizează convențional, cu hașuri regulate de aur, modelajul draperiilor. Datorită folosirii în cantitate mare a aurului, culorile dobîndesc o strălucire deosebită, asemenea smalțurilor sau mozaicurilor. În această etapă, distribuirea umbrelor și luminilor apare de multe ori cu totul artificială. Desenul își pierde treptat caracterul sintetic, zugravii nu mai știu să dea trupurilor proporția statuară, iar figurilor expresia sentimentelor. Sîntem de fapt în etapa manierismului picturii feudale românești, în care pitorescul detaliilor, liniatura filigranată care tivește veșmintele și arhitecturile, împreună cu strălucirea coloritului, suplinesc pierderea concepției monumentale. Uneori în aceste icoane intervin bogate peisaje și arhitecturi în care se întrezărește tendința de a reda adîncimea spațiului și a evoca silueta monumentelor locale. Cele mai numeroase icoane din Țara Românească aparțin mai ales epocii brîncovenești, după numele principelui Constantin Brîncoveanu, care a dat cea mai mare strălucire artei de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În pictura icoanelor din această vreme apar deseori elemente baroce în tratarea mobilierului și a arhitecturilor, îmbinate cu realizarea tradițională a figurilor. Alteori, chipurile sînt evident influențate de pictura occidentală, așa cum sînt icoanele împărătești de la vechea mitropolie din Tîrgoviște sau unele dintre icoanele de la Hurezi. Pictura este luxoasă în execuție și impresionează prin caracterul ei fastuos, dar emoționează mai puțin prin expresia sentimentelor.

Către sfîrșitul secolului al XVI-lea dar mai ales în veacul următor artiștii acordă o importanță deosebită fondului și cadrului icoanelor datorită sculpturii. Multe dintre icoanele moldovenești și din Transilvania se caracterizează prin fondul sculptat și aurit, lucrat pe un strat de preparație mai gros, în care s-au săpat motive vegetale de tipul Renașterii. Ținînd seama de apariția tîrzie a acestui procedeu decorativ în arta românească și de caracterul motivelor folosite, care amintesc uneori Renașterea, considerăm că el a apărut sub înrîurirea altarelor occidentale, existente în Transilvania și în Polonia. Unele dintre ele amintesc însă ferecăturile metalice, care se răspîndiseră în aceeași vreme în arta țărilor române. Bogăția fondurilor și a ramelor sculptate trebuie pusă în legătură cu dezvoltarea generală pe care sculptura de acest gen o capătă în arta moldovenească în ultimii ani ai secolului al XVI-lea și în veacul următor. Motivele abstracte, rezultate din împletituri și crestături geometrice de tip popular, săpate în «méplat», caracterizează sculptura moldovenească în etapa anterioară. Către sfîrșitul veacului al XVI-lea tîmplele, tetrapodiile, ramele icoanelor, sînt bogat împodobite cu motive vegetale, la care uneori se adaugă și păsări, ca la tîmpla de la Voroneț. Iconostasul de la Moldovița, cel mai frumos din tot acest grup, poartă data 1599, iar tetrapodurile de la Sucevița fac parte din zestrea originară a mînăstirii, legîndu-se direct de cele de la Moldovița, contemporane cu tîmpla. În aceeași vreme, către anul 1600, se situează o prețioasă icoană de la Sucevița care reprezintă în cîmpul central cinci sfinți în picioare, iar deasupra

[1] Marius Porumb, *Trei icoane inedite din biserica din Budești-Susani, jud. Maramureș*, « Studia Universitatis Babeș-Bolyai » Series Historia, 1969, nr. 2.

scena *Sf. Treimi*. Bogatul chenar sculptat care o încadrează se leagă direct de mobilierul amintit și de ornamentele care despart registrele în pictura mînăstirilor Sucevița și Dragomirna. Cîteva broderii, dăruite de Ștefan Tomșa mînăstirii Dragomirna, poartă același decor.

Pictura de icoane pe lemn din Transilvania constituie un vast și important domeniu al artei românești, a cărui cercetare este abia la început[1]. Pînă acum studiile anterioare s-au îndreptat mai ales asupra icoanelor pe sticlă al căror colorit pitoresc a atras atenția amatorilor de artă. Ca pictură populară « naivă » ele au intrat în circuitul universal, datorită expozițiilor organizate în ultimii ani și prin albumele publicate[2]. Acest gen de artă țărănească reprezintă transpunerea în materiale ieftine, cu mijloace tehnice simple, a picturii de icoane pe lemn cu însușiri artistice superioare bazate pe o tradiție mult mai bogată. Conținutul iconografic al celor două genuri este același, ambele fiind legate direct de pictura murală din bisericile de lemn. În treacăt semnalăm descoperirea în zona Clujului a unor vechi icoane pe sticlă purtînd data 1796, 1798 și 1799, indicată pe aurul fondului cu cifre arabe și chirilice[3].

În domeniul icoanelor pe lemn, mai bine cunoscute în literatura de specialitate sînt cele din Maramureș[4] și zona nordică a Transilvaniei, de un interes cu totul deosebit pentru arta și cultura românească. În ultimii ani s-au publicat două dintre cele mai vechi opere de pictură păstrate în Transilvania: tripticul de la Agîrbiciu și cel de la Mînăstireni-Bica, ambele datînd de la mijlocul secolului al XVI-lea, opere ale aceluiași zugrav[5].

Icoanele cuprinse în acest album se grupează de la sine în cîteva zone care, în mare, corespund cu vechile formațiuni feudale românești — « terrae valahicae » —, avînd un profil cultural și artistic particular. Un prim grup și cel mai bogat cuprinde icoanele din Maramureș. Cea de a doua zonă aparține centrului Transilvaniei între Cluj-Huedin-Turda; coborînd în partea de vest, în Munții Apuseni, unde se întindea altădată Biharia, se conturează un alt centru. Banatul își are personalitatea lui bine definită, prezentînd în același timp două aspecte, unul tradițional care se leagă de pictura din Oltenia și Serbia, celălalt inovator înrîurit de barocul austriac, care aici dobîndește forme locale. Sudul Transilvaniei (Țara Oltului, a Făgărașului și a Bîrsei) este mai strîns legat de pictura Țării Românești. Un ultim grup, a cărui localizare probabilă pare să fie între Năsăud și Toplița, încheie această grupare geo-

[1] Cercetarea noastră a început în 1959—1960 cînd am luat contact pentru prima dată cu colecțiile de icoane din muzeele de la Sighișoara, Brașov, Sighet, Năsăud, Cluj, Timișoara. Ea s-a extins apoi în bisericile din zona Sibiului, Făgărașului, Brașovului și în Maramureș. În ultimii ani am avut posibilitatea de a studia și selecționa un bogat material de cca 500 icoane pe lemn și pe sticlă, strîns în colecțiile Arhiepiscopiilor din Sibiu și Timișoara și ale Episcopiilor din Arad și Cluj. Un fond important se păstrează în biserica și depozitul colecției bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului.

[2] Cornel Irimie, M. Focșa, *Icoane pe sticlă*, București, 1969 (ed. II), Juliana Dancu, Dumitru Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, București, 1975, bibliografia completă a problemei; H. Skrobucha, *Ikonenmuseum. Recklinghausen*, ed. IV, 1968, nr. 424—472.

[3] Sînt cîteva icoane inedite găsite în bisericile din județul Cluj: *Arhanghelul Mihail* de la biserica din Măgureni (jud. Cluj), *Sf. Nicolae* de la Joseni (jud. Cluj) din anul 1798 și *Sf. Nicolae* din satul Dragu-Adaliu (jud. Cluj) din anul 1799.

[4] V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, BCMI, București, 1941; I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 81—89, fig. 31—36; Coriolan Petranu, în *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, a publicat cîteva icoane din bisericile Mermeși și Mădrigești; A. Popa, *Biserici vechi de lemn românești din Ardeal*, în ACMI, 1930—1931, p. 183—184, idem, *Biserici de lemn din Ardeal*, IV, 1932—1938, p. 97; Al. Efremov, *Contribuții la cunoașterea unor aspecte ale picturii de icoane pe lemn în Transilvania*, în volumul de Comunicări ale Sesiunii Științifice a Muzeelor de artă, iunie 1966, București, p. 32—39+4 fig.; se semnalează cîteva icoane din sudul Transilvaniei și două din icoanele din biserica Hărnicești (jud. Maramureș); idem, *Trei icoane maramureșene expuse în străinătate*, RM, 1966, p. 172—175, fig. 1—3; idem, *Aspecte ale picturii icoanelor pe lemn din sudul Transilvaniei*, RM, 1967, nr. 6, p. 281—283.

[5] Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1—3, p. 49—54; N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu este veche*, BCMI, 1931, XXIV, fasc. 67, p. 19—30; V. Drăghiceanu, *Icoana de la Vad*, BCMI, 1931, XXIV, p. 29; I. D. Ștefănescu, *Icoana Sf. Nicolae de la Vad*, « Analecta », 1947, III, p. 111—115, fig. 1; C. Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, p. 139—140, fig. 1—2; idem, *Noi aspecte ale picturii românești din Transilvania*, comunicare la cea de a VI-a sesiune a Muzeelor, iunie, 1969; M. Porumb, *Contribuții la cunoașterea unui meșter zugrav din veacul al XVIII. Nistor zugrav din Feleac*, « Studia Universitatis Babeș-Bolyai», 1968, I, p. 21—30, fig. 1—6; idem, *Bisericile din Feleac și Vad*, București, 1968.

grafică, fără a exclude existența altor ateliere încă necunoscute de noi. Extinzînd cercetarea la întreaga Transilvanie, inclusiv Banatul, s-au putut desprinde unele trăsături de ordin general care apar evidente luînd contact cu icoanele cuprinse în această lucrare.

Pictura icoanelor din Transilvania sub raportul conținutului are izvoare comune cu pictura din Țara Românească și Moldova, fiind legată direct de concepția artei de tradiție bizantină și orientală. În unele cazuri, cum sînt icoanele din Maramureș, constatăm supraviețuirea unor teme străvechi, care întocmai ca și în pictura murală reprezintă continuarea unei tradiții ale cărei rădăcini coboară pînă în secolele XIII–XIV. Datorită originilor și condițiilor de dezvoltare proprii artei din Transilvania, pictura de icoane prezintă în această parte a țării noastre o diversitate nebănuită și un interes artistic deosebit. Înțelegerea temelor, arhaismul interpretării, realismul viu al tratării portretelor și caracterul narativ legat de detaliul pitoresc dau acestor icoane valoarea unor documente de interpretare folclorică a filozofiei și dogmei creștine. Sub raportul concepției artistice și al particularităților de meșteșug, este surprinzător dar perfect explicabil din punct de vedere istoric, procesul de dăinuire tîrzie, pînă în secolul al XVIII-lea, a unor ecouri îndepărtate care leagă această pictură de arta romanică și gotică. Pe de altă parte, constatăm, îndeosebi în zona sudică a Transilvaniei, legătura directă a picturii de icoane cu cea din Țara Românească, datorită circulației zugravilor și operelor lor. Un proces similar are loc și în Maramureș, unde au pătruns opere de artă moldovenească; artiștii din această zonă au fost influențați direct de meșteșugul zugravilor din Moldova. În același timp, în pictura de icoane, ca și în pictura murală, cu tot caracterul ei tradițional, s-a înregistrat o serie de elemente mai noi ale Renașterii artei și barocului, mai ales în zonele periferice: Maramureș și Banat. Ele se datoresc contactului cu arta maghiară și săsească a Transilvaniei dar și a pătrunderii barocului austriac și a elementelor de Renaștere din Polonia și Slovacia.

Cronologic, icoanele datate din Transilvania coboară pînă către mijlocul secolului al XVI-lea (tripticul de la Agîrbiciu și cel de la Mînăstireni-Bica). Marea lor majoritate se încadrează însă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în veacul următor. Ierarhizînd valorile artistice în ordinea vechimii, desigur că locul principal trebuie acordat Maramureșului. Sub raport istoric, publicarea de multă vreme a diplomelor maramureșene a pus în valoare atît vechimea așezărilor cît și a monumentelor[1]. Recentele cercetări arheologice au demonstrat prezența în veacul al XIV-lea a unor biserici de piatră de stil gotic, concomitent cu locuințele și curțile de lemn, dar și unele materiale dovedind existența unor așezări anterioare[2]. Sub raport artistic, într-o lucrare recentă I.D. Ștefănescu a dovedit vechimea tradiției iconografice și a limbajului simbolic al artei populare atît de caracteristice acestei zone[3].

Cercetarea icoanelor se integrează perfect în acest vechi context cultural medieval românesc, pe care-l reprezintă Maramureșul. Aici se pot desprinde mai multe ateliere și centre artistice cu diferite concepții și meșteșuguri de lucru. Icoanele caracterizate printr-un grafism propriu, în care figurile și draperiile sînt conturate cu o linie sigură, puternică în brun sau alb, amintind icoanele arhaice de la Muntele Sinai și manuscrisele orientale din secolele VI–X, ne apar însă dominante. Chipurile au ovalul feței ușor ascuțit, ochii mari, îndepărtați și puternic marcați. Gama coloristică este vie, zugravii lucrînd în tonuri calde, așternute în pete mari nevalorate în care domină ocrul și cărămiziul. Albastrul de cer pune accente și dă lumină acestor icoane, cu fondul de argint patinat, în care șerpuiesc palmete și frunze de stejar, întotdeauna în armonie cu compoziția centrală. Spiritul narativ, tendința de a reda în afara simbolului lumea reală, aceea pe care o cunoaște și o înțelege artistul, sînt mai aproape de concepția artei romanice sau orientale, decît a celei bizantine propriu-zise. Uneori înțelesul temei ilustrate este și mai bine lămurit printr-o

[1] Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș, Sighet, 1900.

[2] R. Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureș*, Revue Roumaine d'Histoire, 1966, V, nr. 5, pp. 769–780; idem, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului*, « Studii și Cercetări de Istorie Veche », 1966, 17, nr. 3, p. 511–528; R. Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea*, Baia-Mare, 1966, 53 p. + 35 fig.; Radu Popa, *Cnezatul Marei*, Baia-Mare, 88 p. + 27 pl.; idem, *Țara Maramureșului în veacul al XVI-lea*, București, 1970, p. 214–238.

[3] I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, p. 89–137.

inscripție reproducînd o frîntură de cîntec popular[1]. Pe icoana reprezentînd *Nașterea sf. Ioan Botezătorul* de la Desești sînt scrise următoarele versuri:

« Irod împărat
Pă (Hristos) tare
S-a supărat
Și tabăra au mînat
Și cucoanele au tăiat
Și Elisabeta s-au speriat
Și cu pruncul Ion
Peste deal au scăpat ».

Un alt grup deosebit ca desen și colorit este caracterizat printr-o dominantă de brunuri arse. Prin unele detalii ale figurilor ca și prin ornamentele de Renaștere și baroc[2], acesta se apropie de icoanele din estul Slovaciei și sudul Poloniei, zone care în trecut erau învecinate direct cu Maramureșul. Aici s-a exercitat însă și o înrîurire moldovenească. În Maramureș, se găsesc de asemenea icoane aduse din Moldova sau influențate puternic de arta zugravilor de la est de Carpați. În această categorie intră icoana cu două fețe de la Văleni, avînd pe o față chipul *Maicii Domnului* cu pruncul, înrudit cu cel de pe icoanele de la Humor, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea[3]. Cealaltă față, reprezentînd *Intrarea în biserică a Mariei*, a fost zugrăvită de un meșter maramureșean în anul 1779, fiind plătită de Goge Toader (?) și soața sa Palaghia. Menționăm că numai în Maramureș se mai întîlnesc și alte exemple de icoane cu două fețe, evocînd păstrarea pînă tîrziu a unei tradiții bizantine îndepărtate. Alte cîteva icoane prezintă unele note cu totul particulare atît în modul de a trata chipurile, cît și în draparea veșmintelor și în desenul aripilor de îngeri, evidente reminiscențe ale artei romanice.

Al doilea grup unitar se situează între Huedin și Cluj. Deși sînt opera unor artiști diferiți, icoanele prezintă trăsături comune, care le încadrează în aceeași școală. Încercînd o sinteză a acestor particularități, chiar dacă este prea succintă, constatăm, pe de-o parte, legătura acestora cu arta Maramureșului, pe de altă parte, asimilarea unor elemente gotice timpurii proprii altarelor din secolele XIV–XV. Frînghia răsucită alcătuiește un chenar în jurul icoanei, întocmai ca în Maramureș și în alte zone ale Transilvaniei, cu excepția sudului. Fondurile sînt sculptate alcătuind o rețea de romburi, în care se înscriu cruci, asemenea celor din pictura altarelor, miniaturilor și broderiilor gotice din secolele XIV–XV. Coloristic, sînt caracterizate prin tonuri vii în care domină roșu-vermillon îmbinat cu un verde metalic, pe fond ocru sau argintiu. Anatomia figurilor reprezentate în aceste icoane este caracterizată prin ovalul plin asemenea picturilor flamande sau germane. Ochii sînt puternic marcați prin contururi brune și pensulații în alb reliefînd arcadele, orbitele și inserția mușchilor. Desenul și modelarea mîinilor sînt proprii acestui grup de icoane.

A treia categorie, mai puțin unitară, dar interesantă însă prin diversitatea concepțiilor, cuprinde grupul din zona Hunedoarei și Aradului, unde tradiția brîncovenească și balcanică se îmbină cu cea

[1] ibidem, p. 88.

[2] *Ikonen aus Polen*, Recklinghausen, 1966, catalogulexpoziției organizată între 12 iunie – 31 iulie în muzeul de icoane din acest oraș – studiu introductiv de Janina Klosińska; Al. Fricky, *Objavené pokladý*, în revista « Krásy Slovenska » nr. 9, p. 336–339+6 fig.; 10, p. 368–370, fig. 1–4; 11, p. 422–425, fig. 1–4; idem, *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în revista « Slowakische Kurorte », XLIX, 1967, 5, p. 14–17+11 fig; idem, *Ikony zo Severovýchodného slovenska*, « Umenia Remesla », 1968, 2, p. 50–55, fig. 1–13. Icoanele de stil bizantin din estul Slovaciei ca și acelea din sudul Poloniei sînt influențate de pictura din Moldova și Maramureș. Ele au fost strînse în Muzeul din localitatea balneară Bardéjov, organizat în august 1968. În același an s-a organizat o expoziție de icoane slavone la Bratislava, vezi catalogul *Ikony na Slovensku*, Bratislava, Aprilie-Mai 1968; Heinz Skrobucha, *Ikonen aus des Tschechoslowakei*, Praga, 1971.

[3] Corina Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, p. 139–140, fig. 1 a și 1 b.

locală, cu totul originală și îndrăzneață sub aspectul coloritului și al modului de a interpreta liber anatomia figurilor și a mîinilor. Tipice pentru pictura din aceste ateliere sînt cele două icoane de la Tîrnăvița (jud. Hunedoara) ca și ansamblul icoanelor împărătești de la Vinga, lîngă Arad. Coborînd către Banat și sudul Transilvaniei, dintr-o dată se face puternic resimțită activitatea icoanelor din Țara Românească, în Hațeg, zona Sibiului și Brașovului. În Banat, lucrează zugravi localnici sau veniți din Oltenia, împreună cu meșterii de origine sîrbă care circulau în această zonă. Stilul lor este însă înrudit. Și aici ca și în celelalte părți ale Transilvaniei sîntem în fața unor interpretări multiple. Spre deosebire de celelalte părți ale Transilvaniei, paralel cu pictura tradițională de stil bizantin, în Banat există puternice înrîuriri baroce, datorită contactului zugravilor cu mediul de artă de la Viena.

Dintre icoanele venite în Țara Hațegului din Țara Românească trebuie să le semnalăm pe acelea din vremea lui Matei Basarab, semnate de Constantin Zugravul din anul 1654, care, ca și candelele, s-au păstrat în tîmpla vechii biserici din Hunedoara, monument datînd la origine din secolul al XIV-lea. În aceeași biserică se păstrează o icoană a *sf. Nicolae*, care este cu totul remarcabilă, fiind poate dintr-o etapă anterioară, probabil secolul al XVI-lea. Icoane realizate de meșteri locali sau aduse din Țara Românească și Moldova se găsesc în colecția bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, vechi centru de cultură românească, polarizînd timp de veacuri activitatea unor cărturari și artiști veniți aici de la sud și est de Carpați.

În general ni s-au păstrat știri sărace legate de viața, modul de pregătire și activitatea zugravilor iconari[1]. S-au transmis doar cîteva nume, cele mai multe rămînînd pentru totdeauna tăinuite, din cauza concepției de umilință creștină moștenită din lumea bizantină, care-i reținea să-și iscălească operele. Rareori, un document amintește un nume de zugrav, alteori, o iscălitură măruntă, într-un colț al icoanei, mai ales în secolele XVII—XVIII, ne dă numele celui care a pictat-o. Dar despre rodnica lor activitate, talentul și iscusința meșteșugărească stau mărturie pretutindeni numeroasele lor opere.

Cercetînd pictura icoanelor în raport cu aceea murală, putem conchide că de cele mai multe ori aceiași meșteri realizau ansamblurile monumentale și icoanele zugrăvite pe lemn.

Încă din vremea lui Alexandru cel Bun cunoaștem în Moldova doi zugravi, Nichita și Dobre, cărora domnitorul le dăruiește, la anul 1415, două sate, drept răsplată pentru zugrăvirea a « două biserici, una din Tîrgul de Jos (Roman) și alta care va fi voia noastră, afară de bisericile de la Rădăuți sau o casă sau un pridvor »[2]. În vremea lui Ștefan cel Mare, judecînd după numărul de monumente pictate, este neîndoielnică existența unui mare număr de zugravi. Ei erau atît de numeroși încît în secolul următor îi găsim la Suceava organizați într-o frăție, jucînd rolul unei asociații profesionale asemenea breslelor, după sistemul din Polonia și Transilvania. Ei dăruiesc mitropoliei din Suceava un tetraevanghel manuscris cu miniaturi care, așa cum glăsuiește inscripția, « s-a scris și s-a legat . . . cu gîndul bun și cu osîrdie de Dumnezeu, frăția zugravilor »[3]. Din această vreme desigur că cel mai înzestrat dintre zugravii moldoveni este Dragoș, fiul Popii Coman din Iași, care în anul 1541 a zugrăvit biserica Arbore, paraclisul curților lui Luca Arbore, portarul Sucevei, primind 20 de galbeni tătărești[4]. Gheorghe, un grec din Trikalla, împreună cu Toma au fost meșteri de curte, în timpul lui Petru Rareș[5]. Mai binecunoscuți sînt zugravii din secolul al XVII-lea, cînd sub înrîurirea artiștilor din Transilvania, Polonia și Occident, ei încep să-și semneze operele. Din această vreme, nume de iconari ca Matei Zugravul (1601), Stoica zugravul din

[1] Șt. Meteș, *Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, în această lucrare s-au adunat cele mai numeroase date privind știrile legate de meșteri iconari.

[2] *Documente privind Istoria României*, A. I, sec. XIV—XV, p. 35—36.

[3] Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, « Studii și Materiale de Istorie Medie » vol. III, 1959, p. 169.

[4] V. Drăguț, *Dragoș Coman, maestrul frescelor de la Arbore*, București, 1969.

[5] Al. Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească*, BCMI, 1912, V, p. 181—182, idem, *Meșterii bisericilor moldovene din secolul al XVI-lea*, BCMI, 1912, V, p. 28—30.

Tîrgoviște (1619), Stroie zugravul din același oraș (1644), Manea și Iancu (1627), Nicolae (1643), Popa Teodosie (1655) ș. a. au rămas pe o serie dintre lucrările lor. Zapisele de vînzări și cumpărări menționează de asemenea prezența în orașe a unui număr mare de pictori. În Iași exista și o femeie, « Alexandra cea bătrînă zugrăviță », soție de zugrav, care la 1682 vinde un loc de casă unui coleg de breaslă[1]. În această vreme, meșteșugul artiștilor din Moldova este încă renumit, deoarece tînărul zugrav muntean Pârvu Mutu a cărui bogată activitate este cunoscută pe baza unui mare număr de lucrări din Țara Românească, și-a făcut ucenicia într-una dintre mînăstirile din nordul Moldovei[2]. Lista lor se îmbogățește cu numeroase nume de zugravi români din Transilvania ca Toma, Iacob, Nistor din Feleac, Ioan din Rîșnov ș.a., care își semnează lucrările. În încheiere, socotim important a sublinia mai ales meritul acestora din urmă, ținînd seama de condițiile istorice grele în care s-a dezvoltat arta românească din Transilvania după secolul al XIV-lea.

Mișcarea artistică în evul mediu era finanțată în Țara Românească în prima etapă mai ales de curte, mari dregători și biserică. Aceștia dădeau în țara noastră fondurile, selecționau și angajau artiștii. Marea negustorime în orașe și micii boiernași de țară au început să joace un rol cultural abia mai tîrziu, către sfîrșitul secolului al XVII-lea și mai ales în secolul următor. Zugravii, transmițîndu-și meșteșugul din tată în fiu, au menținut tradiția, constituind singurele ateliere de pregătire a altor generații. Așa s-a creat la Cernica și Căldărușani una din cele mai mari școli de iconari și portretiști în același timp, pe unde a trecut în tinerețea sa și N. Grigorescu[3].

Calea de dezvoltare și de menținere a unei vieți artistice în Transilvania a fost cu totul alta. Fruntașii satelor, țărani, preoți cu puțină știință de carte, uneori învățăcei ai școlilor de la Neamț, Moldovița, Bistrița, Cozia etc. luptau pentru o activitate în aparență modestă, în realitate foarte importantă, pentru a-și menține tradiția propriei lor arte și culturi. Această țărănime cumpără și dă bani ca să se scrie manuscrise și icoane, construiește monumente și zugrăvește biserici, ea are rolul de ctitoră. În fond, misiunea ei este echivalentă cu a marilor ctitori — domni și înalți dregători din Țara Românească și Moldova —, care au stimulat la rîndul lor în unele centre viața culturală și artistică a românilor din Transilvania. Acestei țărănimi luminate, păstrătoare a tradiției îi revine meritul de a fi creat și stimulat arta românească din Transilvania.

[1] St. Olteanu, *op. cit.*, pp. 167–169.

[2] Teodora Voinescu, *Zugravul Pârvu Mutu și școala sa*, SCIA, 1955, nr. 3–4, p. 133–157; idem, *Pârvu Mutu Zugravu*, București, 1968; N. Vătămanu, *Icoana de hram a paraclisului de la spitalul Colțea, operă a lui Pârvu Mutu*, BOR, LXXXVI, 1968, nr. 1–2, p. 183–188.

[3] I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură din mînăstirile Cernica și Căldărușani – ucenicia lui N. Grigorescu*, Glasul Bisericii, 1969, p. 364–392+8 pl.

Catalog

1. SF. NICOLAE (Pl. 2–3)

Colecţia mînăstirii Văratec (jud. Neamţ). Provine de la mînăstirea Rîşca (jud. Suceava). După tradiţie ar fi aparţinut mînăstirii Bogdăneşti de lîngă Rîşca. Sec. al XV-lea. Pictură în tempera pe lemn. 110×77 cm.

Sf. Nicolae bust, în costum de episcop. În colţurile de sus, la dreapta şi la stînga, Mîntuitorul cu evanghelia în mînă şi Maica Domnului cu omoforul.
Pe rama tăiată în grosimea lemnului, cîte şase arhierei în picioare. Pictura fiind deteriorată se pot citi doar o parte dintre numele lor Athanasie, Haralambie, Spiridon, Grigorie, Ciril, Sofronie.
Modelarea figurii sfîntului Nicolae este realizată în tente fildeşii, cu lumini albe, părul brun deschis este luminat cu alb şi verde. Aureola în relief, sculptată şi aurită. O icoană similară ca factură, reprezentînd doi arhangheli se păstrează în aceeaşi mînăstire. A figurat în expoziţia « Cultura bizantină în România », Bucureşti, 6 Septembrie – 10 Noiembrie 1971.

Bibl: I. D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 561–564, pl. XV–XVI; C. Nicolescu, *Moştenirea artei bizantine în România*, Bucureşti, 1971, pl. 97; *Cultura bizantină*, p. 113, cat. 53.

2. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEŢI (Pl. 4)

Bucureşti. Muzeul de artă. Secţia de Artă Veche Românească. Inv. nr. I. 350/11.693. Provine de la Schitul Păpuşa (jud. Vîlcea) unde a fost adusă din mînăstirea învecinată Bistriţa, ctitoria Craioveştilor. Începutul secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn. 124×107 cm.

Maica Domnului bust cu pruncul pe braţul stîng, drapată în maforion roşu-violaceu deschis, pe fond de aur. Pe rama lată, aurită se detaşează siluetele profeţilor mesianici în picioare, ţinînd în mînă un rotulus desfăşurat cu inscripţii slave. În colţurile de sus, busturile celor doi arhangheli. Împreună cu perechea ei reprezentînd « Deisis» icoana aflată în biserica din Păr (jud. Vîlcea) de la Bistriţa este una dintre cele mai valoroase lucrări de stil monumental din secolul al XVI-lea, în Ţara Românească. A suferit unele repictări în trecut, cu prilejul cărora peste fondul de aur s-a dat un ton albastru; restaurată în atelierul fostei Comisii a Monumentelor Istorice. A figurat la expoziţia de la Torino (1970), Düsseldorf şi Bucureşti (1971).

Bibl: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 50, nr. 364/497; I. D. Ştefănescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8–9, p. 593–594; Al. Efremov, *Icoane de la Bistriţa Craioveştilor*, RM, 5, 1969, p. 467–479; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 2; Nicolescu, *op. cit.* pl. 102; *Cultura bizantină*, p. 114, cat. 57; *Cat. Düsseldorf*, nr. 2.

3. SF. NICOLAE (Pl. 6)

Bucureşti. Mînăstirea Antim. Colecţia Patriarhiei Române. Inv. nr. 3.594.
Biserica Episcopală din Argeş. 1517.
Pictură în tempera pe lemn. 90×64 cm.

Sf. Nicolae, bust în veşmînt de episcop, realizat în tonalităţi de roşu şi brun pe fond de aur. În partea de jos, de o parte şi de alta, sînt grupaţi donatorii: Neagoe cu cei trei fii şi Despina-Miliţa cu cele două fiice. Costumele luxoase sînt tipice secolului al XVI-lea. Neagoe poartă veşmînt bizantin (granaţa) cu vulturi bicefali; Despina este înveşmîntată în caftan, pe cap coroană cu bogate « pandelocuri ». Modelarea figurii în tente largi, cu tonalităţi de brun.
Tipul sf. Nicolae se leagă de icoanele greceşti insulare din secolul al XVI-lea, vezi *Trésors de Chypre*, cat. nr. 188, fig. 125–126 (icoana sf. Nicolae din biserica Chrysaliotissa din Nicosia din secolul al XVI-lea cu donatori îngenuncheaţi).
Icoana a suferit unele retuşări în trecut. A figurat în expoziţiile de la Viena (1968), Belgrad (1969), Torino (1970) şi Bucureşti (1970–1971).

Bibl: V. Brătulescu reproduce pentru prima dată această icoană, vezi BCMI, 1940. fasc. 105, pl. color, între pp. 4–5; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, p. 847–848, fig. 802; Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, p. 776–777; N. Şerbănescu, *450 de ani de la sfinţirea*

bisericii mănăstirii Curtea de Argeş, BOR, 1967, nr. 7–8 (color); *Ikonen und Kultgeräte*, Wien, 1968; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 25; idem, *Costumul de curte*, p. 102, cat. nr. 35, fig. 51–52; idem, *Istoria Costumului*, p. 233, cat. 93; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 3; *Cultura bizantină* p. 113, cat. 56.

4. SF. SIMEON ŞI SAVA (Pl. 9, 10, 11)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 11/11.344. Provine de la biserica Episcopală din Argeş, de unde a fost adusă la Schitul Ostrov (Vîlcea). 1522. Pictură în tempera pe lemn. 47×30,3 cm.

Sf. Simeon şi Sava înfăţişaţi în picioare, în partea de jos sînt îngenuncheate doamna Despina şi cele două fiice ale ei, Roxana şi Stana. Sf. Simeon poartă costum de schimnic; sf. Sava, arhiepiscop şi organizator al bisericii sîrbe în secolul al XIII-lea, este reprezentat în costum arhieresc. Remarcabil modul de a se realiza materia veşmintelor, detaliile costumelor celor trei principese şi anatomia figurilor. A figurat în expoziţiile de la Paris, Geneva (1924), Berlin (1966–1967), Belgrad (1969), Torino (1970), Bucureşti (1970) şi Düsseldorf (1971).

Bibl: Gr. Tocilescu, *Raporturi*, p. 18–19 (166–169); Iorga, *Inscripţii*, I. p. 153; *Exposition Paris*, pl. VII; Iorga, *Arts mineurs, I, Icones*, p. 11, pl. 1; idem *Icoana românească*, p. 9–10; V. Brătulescu, *Elemente profane* pl. color, p. 60–61; I. D Ştefănescu, *Averea de artă* p. 595; *Scurtă istorie*, p. 109, fig. 84; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, p. 851, fig. 805; V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, p. 779; C. Nicolescu, *Arta veche*, p. 22–24, fig. 43; *Inscripţii*, p. 737–738, nr. 1103; *Istoria*, I, p. 273; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 27; idem, *Princesses Serbes sur le trône des principautés roumaines*, Matiţa Srpska, V, 1969, pl. 7–12; idem *Costumul de curte*, p. 106, nr. 37, fig. 55–56; idem, *Istoria Costumului*, p. 235, cat. 97, fig. 18 col.; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 5.

5. COBORÎREA DE PE CRUCE DESPINA-MILIŢA CU FIUL EI TEODOSIE (Pl. 12, 13)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 2/11. 345. Provine de la biserica Episcopală din Argeş, de unde a fost adusă la Schitul Ostrov (jud. Vîlcea). 1522–1523, repictată în 1801. Pictură în tempera pe lemn. 67,5×44,5cm.

Maica Domnului înveşmîntată în maforion vişiniu primeşte trupul lui Isus în braţe, în spatele ei, Ioan Evanghelistul, Maria Magdalena la picioarele Mîntuitorului. Într-un peisaj muntos, care pare adăugat ulterior, se desprinde silueta Despinei cu fiul său mort Teodosie în braţe.
Icoana este unică sub raportul compoziţiei, dar a suferit transformări din cauza repictărilor din 1801.
A figurat la expoziţiile de la Paris şi Geneva (1924); la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris şi Stuttgart (1965–1966); la Belgrad (1969), Torino (1970) şi Bucureşti (1970–1971).

Bibl: Al. Odobescu, *Opere*, vol. IV, 1919, p. 225–226; Gr. Tocilescu, *Raporturi*, p. 166–167; idem, *Biserica Episcopală a mînăstirii Curtea de Argeş*, p. 26; *Exposition Paris*, pl. VIII; Iorga, *Inscripţii*, I, p. 153; idem, *Icoana românească*, BCMI, 1933, p. 10; idem, *Domnii români după fresce*, p. VII şi pl. 40–41; idem, *Arts mineurs* I, *Icônes*, pl. II; idem, *Portretele doamnelor române*, pl. 13; V. Brătulescu, *Elemente profane*, BCMI, XXVII, pl.color, p. 66–67; idem, *Curtea de Argeş*, p. 43, fig. 35; Wendt, *Rumänische Ikonenmalerei*, pl. color, p. 20–21, p. 27; *Scurtă Istorie*, I, p. 110, fig. 85; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, p. 848–850, fig. 803; I. D. Ştefănescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, XXIII, nr. 8–9, p. 594; *Treasures*, p. 20, nr. 6, pl. 7–8; *Rumänische Kunstschätze*, nr. 5; V. Brătulescu, *Icoanele de familie*, BOR, LXXIX, 1961, p. 782; *Inscripţii*, p. 737, nr. 1102; *Istoria*, I, p. 273, pl. color; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 26; idem, *Princesses Serbes*, pl. 5–6; idem, *Costumul de curte*, p. 104, nr. 36, fig. 53–54; idem, *Istoria costumului*, p. 234, cat. 96, pl. 7 col.; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 4.

6. PLÎNGEREA LUI CHRISTOS (Pl. 7)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 3/11. 346. Biserica Episcopală din Argeş. Sec. XVI. Pictură în tempera pe lemn. 67×111 cm.

Reprezintă pe Isus mort, întins pe piatra roşie din Efes; capul uşor ridicat susţinut de Maria, însoţită de femeile mironosiţe care îşi exprimă durerea prin gesturi dramatice. Scena aceasta este foarte rară în pictura de icoane în Ţările Române. Dramatismul figurilor şi compoziţia amintesc pictura murală. Icoana se caracterizează printr-o gamă de tonuri în brun-măsliniu pe fond de aur.
A figurat în expoziţiile de la Paris şi Geneva (1924); la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris şi Stuttgart (1965–1966); la Torino (1970) şi Bucureşti (1971).

Bibl: Iorga, *Icoane*, p. 10; idem, *Arts mineurs*, vol. I, p. 11; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, p. 850, fig. 804; *Treasures*, p. 20, nr. 8, pl. 11, 12; *Istoria*, p. 273, fig. 245; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 6; *Cultura bizantină*, p. 113, cat. 55.

7. MAICA DOMNULUI HODIGHITRIA (Pl. 5)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1250/15.963. Provine de la mînăstirea Govora (jud. Vîlcea). Cca 1530. Pictură în tempera pe lemn. 109×73 cm.

Maica Domnului cu Christos pe braţul stîng poartă un maforion roşu vişiniu, tivit cu un galon de aur. Isus Christos este înveşmîntat într-o tunică verde şi mantie roşie. Luminile care modelează draperia sînt în tonuri mai deschise sau marcate fin cu aur. Pe fondul de aur inscripţia grecească scrisă cu roşu. În colţurile de sus, busturile arhanghelilor Mihail şi Gavriil. În partea de

jos pe rama masivă, icoana a purtat o inscripţie în slavă veche, importantă pentru precizarea datei: « Dorothei ... Maicii Domnului şi pururea Fecioarei Marii » (citată în catalogul lui V. Drăghiceanu, a fost distrusă cu prilejul unei intervenţii, păstrîndu-se doar literele de început). Dorothei a fost egumen la mînăstirea Govora în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea. Concepţia şi maniera de lucru a icoanei o încadrează într-un atelier de şcoală grecească tîrzie. A suferit unele uşoare retuşări în trecut, cînd i s-au adăugat şi aureolele metalice care au fost înlăturate cu prilejul ultimei restaurări.
A figurat în expoziţiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966), Torino (1970) şi Bucureşti (1971).

Bibl: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 60, nr. 564; *Tezaurul*, p. 191—192, fig. 8; C. Nicolescu, *Arta Veche*, fig. 42; *Treasures*, p. 20, nr. 7, pl. 9—10; *Istoria*, I, p. 272, fig. 244; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 7; *Cultura bizantină*, p. 114, cat. 58.

8. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROOROCI (Pl. 1)

Mînăstirea Văratec (jud. Neamţ), adusă de la Schitul Văleni (jud. Neamţ). Sec. XVI. Pictură în tempera pe lemn. 92,5 × 72,5 cm.

Maria bust ţine copilul pe braţul stîng. Veşmîntul ei este deosebit de bogat decorat. Maforionul este tivit cu broderie şi franjuri de fir şi perle, iar manşeta tunicii, lucrată în aur cu aplicaţii de pietre semipreţioase; pe degete poartă inele. Două rozete de aur cu incrustaţii de pietre preţioase sînt aplicate în dreptul umărului Mariei, şi lîngă aureola lui Christos. În partea de sus, busturile arhanghelilor. Pe cadrul săpat în grosimea lemnului, cei doisprezece profeţi mesianici reprezentaţi pînă la genunchi, purtînd suluri cu inscripţii slave. Mîinile desenate foarte fin au fost repictate.

Bibl: I. D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 576—577, pl. XXII; Iorga, *Vechea artă moldovenească*, BCMI, 1939, XXXII, fasc. 99, p. 7, fig. 11; I. D. Ştefănescu, *Icoane de artă*, p. 592.

9. SCHIMBAREA LA FAŢĂ (Pl. 8)

Mînăstirea Agapia (jud. Neamţ).
Secolul al XVI-lea. Epoca lui Petru Rareş. Pictură în tempera pe lemn. 91 × 71 cm.

Fondul de aur, peisajul format din trei munţi stîncoşi tăiaţi în trepte. Mîntuitorul domină pe cel mai înalt vîrf, în mijloc, înveşmîntat în alb, cuprins de nimbul circular al întreitei lumini. Cele trei triunghiuri de raze arată că lumina Taborului emană de la sf. Treime. Moisi şi Ilie pe celelalte două creştete, încadrează pe Isus care ţine un rotulus închis, cu mîna stîngă ridicată, vorbind apostolilor Petru, Iacov şi Ioan care-l urmează, în dreapta apostolii coboară, iar Isus le dă explicaţii. În partea de jos a icoanei, Petru, Iacov şi Ioan sînt prăvăliţi la pămînt. Este o amplă reprezentare a istoriei evangheliei lui Matei, subiectul principal fiind legat de celelalte episoade după concepţia secolului al XIV-lea.
Icoana este de o calitate artistică deosebită, amintind prin fineţea execuţiei pictura miniaturiştilor. Modelarea draperiilor este obţinută cu linii albe sau roşii, mai rar ton pe ton.

Bibl: I. D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 577—579, pl. XXIII; Iorga, *Vechea artă moldovenească*, p. 4, fig. 7; I. D. Ştefănescu, *Icoane de artă*, p. 592—593.

10. TRIPTIC (Pl. 14, 15)

Biserica din Agîrbiciu (jud. Cluj).
1555.
Pictură în tempera pe lemn. 89 × 38 (tăblia). Panoul central, 89 × 75 cm.

Panoul central reprezintă « Adormirea Maicii Domnului ». Scena se desfăşoară pe fond de aur. Cu totul particulară acestei icoane este prezenţa apostolilor în bărci cu capete de porci, care înlocuiesc nourii din alte scene similare. Pe cele două canaturi, în interior, sf. Dimitrie (dreapta) şi sf. Gheorghe (stînga) în picioare. În exterior, în registrul superior: « Stihirea de Crăciun » (dreapta) şi « Învierea » sub forma « Coborîrii la Iad » (stînga). În registrul inferior: sf. Vasile cel Mare, sf. Petca (Paraschiva), sf. Nedelia (Dumineca) şi sf. Nicolae. Deasupra icoanei centrale este un fragment din « Judecata din Urmă ». Arhanghelii cîntărind păcatele. Jos este zugrăvită următoarea inscripţie slavă: « + Această icoană a făcut-o robul lui Dumnezeu Iacov Domna şi Şteful din Agîrbiciu şi pentru sufletul femeii şi pentru sufletul copiilor şi pentru sufletul părinţilor lui ca să fie pomană şi odihnă a închinat această icoană cu hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, la anul 7063 (1555) săvîrşită ».
Este una dintre cele mai vechi lucrări datate din Transilvania cu deosebite însuşiri artistice.

Bibl: Fl. Mureşanu, *Biserici şi preoţi din protopopiatul Cluj*, 1946, p. 10, Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1—3; pp. 49—54; M. Porumb, *Cîteva icoane ale unui zugrav anonim din veacul XVI*, în « Acta Muzei Napocensis », 1970, VII p. 577—582, fig. 5, 10; *Cultura bizantină*, p. 116, cat. 64.

11. TRIPTIC (Pl. 16, 17, 18)

Colecţia Arhiepiscopiei de Sibiu şi Alba Iulia. Inv. nr. 3631. Provine din biserica Mînăstireni-Bica (jud. Cluj). Cca 1563. Pictură în tempera pe lemn. 86 × 42 cm (tăblia). Panoul central 94 × 83 cm.

Partea centrală, cea mai importantă, reprezintă « Înălţarea ». Sus, Isus Christos, înconjurat de lumina verde, într-un medalion susţinut de doi îngeri în zbor, de-o parte şi de alta soarele şi luna. Jos, Maica Domnului în maforion roşu aprins, încadrată de doi îngeri în alb şi de cîte şase apostoli. În jur, un chenar sculptat în frînghie răsucită. Fondul de aur, în care sînt incizate romburi

încadrînd cruci. Linia pămîntului marcată cu verde-măsliniu. Pe aripile laterale, în exterior, « Stihirea de Crăciun » (dreapta) și « Învierea » sub forma « Coborîrii la Iad » (stînga). În interior, sf. Gheorghe și sf. Dumitru, în picioare.
Pictura friabilă, așternută pe un strat de preparație puțin rezistent, a suferit multe deteriorări, mai ales în partea centrală. Coloritul este dominat de roșu cinabru, verde măsliniu și aur. Modelarea figurilor și a draperiilor este similară cu modul de a realiza pictura de icoane din Moldova avînd în același timp unele elemente gotice. A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București (1968—1969) și în expoziția *Cultura bizantină*, București (1971).
Se aseamănă foarte mult cu tripticul de la Agîrbiciu, astfel încît pare a fi lucrat de același zugrav.

Bibl: Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, p. 53—54; M. Porumb, *op. cit.*, 580—584, fig. 6—9; *Cultura bizantină*, p. 116, cat. 65; Nicolescu, *Moștenirea*, pl. VII—VIII.

12. ÎNĂLȚAREA DOMNULUI (PL. 19)

Mînăstirea Putna (jud. Suceava). 1568. Pictură în tempera pe lemn. 51×41 cm.

În partea superioară Mîntuitorul în mantie roșie modelată cu aur, înconjurat de « gloria » verde, purtată de doi îngeri în zbor, drapați în roșu și verde. În partea inferioară, Maica Domnului în tunică verde măslinie și maforion roșu, în atitudine de orantă, încadrată de doi îngeri înveșmîntați în alb. Cei doisprezece apostoli, în două grupe de-o parte și de alta.
Fondul și rama icoanei acoperite cu o riza de argint aurit, decorată cu vreji și flori mărunt ciocănite. Pe latura de jos a rizalei, o inscripție în limba slavonă: « Această icoană a fost făcută de Anastasie episcop al Romanului în anul 7076 (1568) luna ianuarie 30 ». (?)

Bibl: Melchisedec, *O vizită*, R.I.A.F., 1883, I, p. 33; D. Dan, *Mînăstirea Putna*, p. 54—55, nr. 7; Iorga, *Icoana românească*, p. 12; O. Tafrali, *Le trésor de Poutna*, pl. 10, nr. 24; I. D. Ștefănescu, *Averea de artă*, p. 600—601; M. Muzicescu, *Muzeul Mînăstirii Putna*, p. 44, nr. 47, fig. 42.

13. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEȚI (Pl. 25)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 246.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn 105×83 cm.

Maica Domnului bust, drapată în maforion roșu-cafeniu tivit cu o margine roșie, ține pe brațul stîng pe Isus Christos, care poartă o tunică albă cu înflorituri, asemenea unei cămăși țărănești, iar pe deasupra o mantie roșie-cinabru. În jur, busturile profeților încadrați într-o arcadă. Fondul aurit incizat cu bogate motive florale în spiritul Renașterii, aureola sculptată, aplicată.
Face parte din același ansamblu cu icoanele reprezentînd « Deisis » și « Arhanghelul Mihail ».

Bibl: Nicolescu, *Moștenirea*, pl. 98.

14. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 26)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 249.
Sfîrșitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 106×82 cm.

Arhanghelul Mihail bust cu sabia ridicată în mîna stîngă, cu lorica albastră peste care este agrafată o hlamidă roșie aprins. În jur, cele șase scene din minunile arhanghelului. Fondul și aureola sculptate asemenea icoanei Maicii Domnului. Motivul de pe partea superioară a ramei se întîlnește și pe argintăria din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fondul sculptat cu motive florale de Renaștere. Elementele decorative și maniera de lucru, folosind exclusiv hașurile de aur, pledează pentru datarea întregului grup de icoane spre sfîrșitul secolului al XVI-lea. Ele reproduc icoane mai vechi.

Bibl: Scurtă istorie, fig. 166, p. 193.

15. DEISIS (Pl. 27)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 245.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn. 106×81 cm.

Isus Judecător drapat antic cu tunică roșie-cărămizie și togă albastră verzuie tivită cu broderie de aur. De-o parte și de alta bustul Maicii Domnului și al sf. Ioan Botezătorul. Pe laturile verticale busturile apostolilor. Întregul fond de aur al icoanei incizat cu bogate motive florale de Renaștere. Chipul lui Isus este modelat în brunuri și tonuri de trandafiriu, fin dozate pe fond ocru. El amintește de icoanele bizantine ale secolelor XIII—XIV din școala de la Ohrida.
Face parte din același ansamblu cu icoanele reprezentînd pe Maica Domnului și Arhanghelul Mihail.

Bibl: Cultura bizantină, p. 115, cat. 61; Nicolescu, *Moștenirea*, pl. 99.

16. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (HODIGHITRIA) (Pl. 24)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1173/12.316.
Moldova. Sfîrșitul secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn. 46,5×39 cm. Icoană de școală cretană.

Maica Domnului, bust, cu Christos copil pe brațul stîng, drapată cu un maforion cafeniu închis. Întreaga icoană este lucrată în tonuri de brunuri arse, pe fond de foiță de aur, aureolele bogat împodobite cu motive punctate. Figura Mariei este modelată în glasiuri de tonalități brune. Luminile așternute cu linii fine albe.
Pe dosul lemnului se vede o sculptură neterminată reprezentînd un motiv obișnuit în Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Icoana a figurat la expozițiile de la Berlin

(1966—1967), Neuchâtel (1968—1969), Torino (1970) şi Bucureşti (1971).

Bibl: C. Nicolescu, *Arta veche*, p. 22—24, fig. 44; *Trésors*, Neuchâtel, p. 70, fig. 7; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 9; *Cultura bizantină*, p. 114, cat. 59; *Cat. Düsseldorf*, nr. 4.

17. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCONJURATĂ DE PROFEŢI (Pl. 20, 21)

Bucureşti. Muzeul de artă SAVR. Inv. nr. I. 444/11.787. Provine de la mînăstirea Pîngăraţi (jud. Neamţ). Sfîrşitul secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn. 102,5×85 cm.

Maica Domnului înveşmîntată în maforion cafeniu cu umbre vişinii, tivit cu roşu aprins, ţine pe braţul stîng pe Christos copil, purtînd mantie roşie. În colţuri, sus, busturile arhanghelilor, pe laturile longitudinale profeţii mesianici, ţinînd în mînă cîte un rotulus desfăşurat pe care este scris numele lor cu litere chirilice. Fondul de aur. Iniţialele Maicii Domnului, într-un cartuş pe fond roşu-cinabru. Icoana este caracteristică pentru pictura din zona centrală a Moldovei. Desenul puternic conturat şi modelarea figurilor cu umbre în tonuri de brunuri arse amintesc arta bizantină mai timpurie din Orientul Apropiat. Restaurată de fosta Comisie a Monumentelor Istorice. Icoana a figurat în expoziţiile de la Berlin (1966—1967), Neuchâtel (1968—1969) şi Torino şi Bucureşti (1971).

Bibl: *Trésors*, Neuchâtel, p. 70, fig. 8; Iorga, *Vechea artă moldovenească*, p. 8, fig. 133; C. Nicolescu, *Icoane moldoveneşti*, p. 5—8, fig. 1—2; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 8; *Cultura bizantină*, p. 115, cat. 62.

18. MAICA DOMNULUI CU SIMBOLURILE PATIMILOR (Pl. 22, 23)

Colecţia bisericii Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului. A doua jumătate a secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 73×58,5 cm. Şcoala cretană.

Maica Domnului poartă pe braţul stîng pe Isus, cu capul întors către Arhanghelul Gavriil care ţine în mînă crucea. Isus pare înfricoşat, prinzînd cu mîna sa mîna Maicii sale. În partea de sus, la stînga, Arhanghelul Mihali ţine lancea, buretele şi vasul cu oţet. Maica Domnului este drapată în roşu închis. Tunica lui Isus este alb-gălbuie, cu blicuri aurite şi motive de trifoi stilizat. Mantia sa este cafenie, cu lumini de aur. Nimburile punctate sînt decorate bogat cu rozete, prinse de un vrej. Icoana este opera unui meşter cretan. Ea se aseamănă cu aceea semnată de Andreis Ritzos (Rico), pictor cretan, considerat în trecut creatorul acestui tip iconografic. Icoana din biserica Sf. Nicolae din Şchei este cea mai frumoasă dintre toate celelalte de acelaşi tip păstrate în România, în colecţia Muzeului de artă, mînăstirea Prislop etc.
A figurat în expoziţia de la Torino (1970), Düsseldorf (1971) şi Bucureşti (1971).

Bibl: Candid Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului*, vol. I, Bucureşti, 1943, p. 301 (reproducere); *Cat. Torino*, p. 27 nr. 11; *Cat. Düsseldorf*, nr. 5; *Cultura bizantină*, p. 114—115, cat. 60.

19. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (recto) INTRAREA ÎN BISERICĂ A FECIOAREI (verso) (Pl. 41, 42)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 404. Provine din biserica de lemn de la Văleni (jud. Maramureş).
Sfîrşitul secolului al XVI-lea, cu retuşări din secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 96×73 cm.

Icoana este pictată pe ambele feţe. La origine a fost o icoană moldovenească din familia celor de la Humor şi Neamţ, adusă în Maramureş. Pe o faţă este Maica Domnului cu copilul pe braţul stîng, în colţuri, busturile arhanghelilor. Chipul Mariei a fost alterat de o repictare din 1779, cînd pe verso s-a zugrăvit de un pictor maramureşean scena « Intrarea în biserică a Mariei ». A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl: V. Brătulescu, *Biserici din Maramureş*, p. 82 (este descrisă icoana din 1779); C. Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, nr. 2, p. 140, fig. 1—2; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 10 (foto color la p. 21).

20. PIETÀ (Pl. 28, 29)

Mînăstirea Bistriţa (jud. Neamţ). Inv. nr. M.B. 372/449. Provine de la Schitul Văleni (jud. Neamţ). Sfîrşitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 36×27,5 cm.

Trupul lui Isus ridicat pe jumătate din sarcofag este susţinut de Maria care-şi apropie obrazul de capul Mîntuitorului cu un gest de afecţiune îndurerată.
De-o parte şi de alta a crucii, doi îngeri plîngînd în zbor. Scena se detaşează pe un fundal de arhitecturi.
Carnaţia este modelată în tonuri de verde-măsliniu şi ocru. Icoana este rară ca temă, avînd izvorul în liturghie.

Bibl: I. D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 584, pl. XXIX; *Cultura bizantină*, p. 115, cat. 63.

21. JUDECATA SF. IOAN CEL NOU DE LA SUCEAVA ÎN FAŢA EPARHULUI (Pl. 30, 31)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1217/70.243. Fragment dintr-o veche raclă a sfîntului, păstrată altădată în biserica Sf. Gheorghe din Suceava. Sfîrşitul secolului al XVI-lea. Pictură în tempera pe lemn. 26×28 cm.

Icoana reprezintă o scenă din viaţa sfîntului Ioan cel Nou, negustor din Trapezunt, ucis de tătari la instigaţiile

genovezilor în orașul Maurocastron. Moaștele sfîntului au fost depuse la Suceava, mai întîi în biserica Mirăuți, în anul 1402, de unde au fost mutate în fosta mitropolie, biserica Sf. Gheorghe.
Fragmentul acesta reprezintă scena « Judecății » sf. Ioan în fața eparhului cetății, urmat de ostașii care-l păzeau și de un negustor genovez, care l-a acuzat. Viața sfîntului Ioan cel Nou este ilustrată într-o serie de monumente din Moldova secolelor XV—XVI, în paraclisul de la mînăstirea Bistrița care-i poartă numele, Voroneț, biserica Sf. Gheorghe din Suceava, biserica Episcopală din Roman, mînăstirea Slatina, mînăstirea Sucevița.
Scena de pe icoană este aproape identică cu cea reprezentată în pridvorul mînăstirii Sucevița. Modul de a realiza arhitecturile, maniera de a reda costumele și întreaga concepție de desen și pictură a icoanei aparțin epocii contemporane cu zugrăvirea Suceviței, în jurul anului 1600. Icoana reproduce desigur un prototip anterior.
Icoana a figurat la expozițiile de la Berlin (1966—1967) Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Cat. Torino, p. 28, nr. 12; C. Nicolescu, *Un nou fragment din racla sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MMS, XLVI, 1970, nr. 7—8, p. 377—390, fig. 1—8; *Cat. Düsseldorf*, nr. 6.

22. SF. MILITARI ȘI SF. TREIME (Pl. 32)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1426/72.606.
Mînăstirea Sucevița (jud. Suceava). Sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 30×27 cm.

Pe fond de aur sînt reprezentați cinci sfinți în picioare, trei mai tineri poartă costume de sfinți militari și ceilalți mai bătrîni sînt înveșmîntați cu lungi mantii orientale.
În partea de sus a icoanei doi îngeri susțin imaginea sf. Treimi.
Cadrul este bogat sculptat și aurit. Motivele care-l împodobesc sînt rodii legate de un vrej, fondul este roșu și albastru. Același motiv apare pe mobilierul sculptat de la Sucevița, în frizele care separă registrele picturii murale și pe unele broderii. Scena sf. Treimi, în care este reprezentat Tatăl sub aspectul unui bătrîn, în concepția occidentală, apare de asemenea în decorul picturii murale de la Sucevița. Modul de a trata figurile, veșmintele, și concepția picturilor se leagă de asemenea de acelea ale picturii murale și ale altor icoane păstrate în stare foarte rea de conservare la Sucevița.
A figurat la expozițiile de la Paris (1924), Torino și Düsseldorf (1971).

Bibl: I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse...* Paris, 1928, p. 69—70, pl. XXIV, fig. 1—2 (album); C. Nicolescu, *Icoane moldovenești*, « Studii Muzeale », V, 1971, p. 10, fig. 3; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 14, *Cat. Düsseldorf*, nr. 7.

23. BUNA VESTIRE (Uși împărătești) (Pl. 33)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. L. 41. Biserica din Cîrligi (jud. Roman). Sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn 105×75 cm.

Ușile în două canaturi sînt terminate la partea superioară într-un arc trilobat; ușorul este decorat în frînghie răsucită. Pe canatul din dreapta, Maria în picioare, lîngă un jilț, face un gest cu mîna. Pe celălalt canat, arhanghelul Gavriil. Cele două siluete se detașează pe un fundal de arhitecturi deasupra cărora sînt busturile profeților David și Solomon. Aureolele, sculptate și aurite.
Figura Mariei cu ovalul prelung și expresia aspră se aseamănă cu icoana Domnului Glycofilusa de la Bistrița.
Uși împărătești similare se păstrează în iconostasul bisericii de lemn Vînătorii-Pietrei (jud. Neamț) și în biserica din Văleni (jud. Neamț).
A figurat la expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 70; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 13; p. 17, pl. col.; Nicolescu, *Icoane moldovenești*, p. 12, fig. 10.

24. DUMINICA FLORIILOR (Pl. 36)

Mînăstirea Moldovița (jud. Suceava). Cca 1600.
Pictură în tempera pe lemn. 50×42 cm.

Într-un peisaj stîncos se detașează în prim plan Isus Christos călare pe asin, urmat de grupul apostolilor. În partea dreaptă a icoanei în fața cetății Ierusalimului, un grup de credincioși care-l întîmpină.
Interesant este modul de a trata arhitectura cetății în cadrul căreia apare silueta unei biserici, evocînd arhitectura locală. Această concepție artistică se leagă de școala de miniatură de la Dragomirna și Sucevița, regăsindu-se în pictura murală din aceste două mînăstiri.
Icoana a făcut parte din același ansamblu cu nr. 25, aparținînd unei tîmple.

25. ÎNVIEREA LUI LAZĂR (Pl. 37)

Mînăstirea Moldovița (jud. Suceava). Cca 1600.
Pictură în tempera pe lemn. 50×42 cm.

Într-un peisaj stîncos, realizat în pete mari de culoare roșu de cinabru se detașează compoziția « Învierii » lui Lazăr. Caracteristică este schițarea lineară a siluetei unei cetăți, asemănătoare cu cea din miniaturile și pictura murală de la Sucevița.

26. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROOROCI (Pl. 38)

Mînăstirea Pîngărați (jud. Neamț). Sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 80×55 cm.
Maica Domnului tronînd cu Isus copil pe genunchi. Sus, busturile arhanghelilor Mihail și Gavriil. De-o

parte şi de alta pe laturile longitudinale, proorocii ţinînd în mîini un rotulus desfăcut cu inscripţii slavone. Veşmintele sînt modelate în tonuri de roşu-cărămiziu cu tonuri mai închise. Carnaţia este realizată prin tonuri folosite treptat de la brun-verzui pentru părţile umbrite pînă la ocru deschis şi trandafiriu în părţile luminate. Chipurile profeţilor sînt viguros tratate în tonalităţi de brun, întocmai ca şi icoana Maicii Domnului Hodighitria din colecţia Muzeului de artă.
Tratarea chipului Maicii Domnului este însă cu totul alta. Rama şi aureolele sculptate în grosimea lemnului. Din cauza repetatelor curăţiri cu alcool pelicula de culoare şi foaia de aur au fost înlăturate pînă la stratul de preparaţie. Face parte din acelaşi ansamblu cu icoana reprezentînd scena « Deisis ».

Bibl: Iorga, *Vechea artă moldovenească în ţinutul Neamţului*, BCMI, 1939, p. 14, p. 8, fig. 5; Al. Efremov, *Două icoane din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, RM, 1967, IV, p. 139—143, fig. 1—2; idem, *Ion şi Sofronie zugravii mînăstirii Suceviţa, pictori de icoane*, RM, 1968, nr. 6, p. 503—508, fig. 2.

27. MAICA DOMNULUI CU COPILUL (Pl. 34)

Mînăstirea Bistriţa (jud. Neamţ). Inv. nr. M.B. 375/449.
Secolul al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 47×32 cm.

Maica Domnului cu obrazul lipit de al Mîntuitorului. Figura Maicii Domnului, aspră, cu ovalul prelung capul lui Isus foarte mic în raport cu trupul, veşmintele haşurate fin, maforionul roşu-vişiniu lucrat bogat cu margine tivită cu aur. Fondul sculptat; două colonete cu o corolă în care sînt busturi de sfinţi încadrează scena principală. În colţuri, în cerc, serafimi; în mijloc, sf. Mandilion. De o parte şi de alta, busturile sfinţilor Ioan Botezătorul şi Petru, urmaţi de profeţii Ilie şi Moisi, sf. Gheorghe şi Dimitrie, Vasile şi Nicolae.
A figurat la expoziţia de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966).

Bibl: I. D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 581, pl. XXXI; *Treasures*, p. 21, fig. 12.

28. SF. PARASCHIVA (Pl. 35)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1239/15.952.
Provine din biserica Catargiilor, com. Dărmăneşti (jud. Neamţ).
Prima jumătate a secolului al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 100×71,5 cm.

Sf. Paraschiva, bust, drapată în roşu-vişiniu. Fondul icoanei şi rama din acelaşi lemn sînt bogat sculptate. Motivele incizate şi aurite evocă brocarturile. Pe alocuri apar imitaţii de pietre preţioase în tonuri de albastru şi roşu aprins. Modul de a trata anatomia figurii vădeşte o uşoară influenţă a picturii ruseşti.
A figurat la expoziţia de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966) şi Torino (1970).

Bibl: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 88—89, 622, nr. 873, pl. IX; *Tezaurul*, p. 191, fig. 3; C. Nicolescu, *Arta veche*, p. 22, fig. 46; *Treasures*, p. 21, fig. 10, pl. 14; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 15; p. 10, pl. col.; C. Nicolescu, *Icoane moldoveneşti*, p. 10.

29. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (Pl. 39, 40)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 71/11.444.
Provine de la mînăstirea Valea Mare (jud. Argeş). Prima jumătate a secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 93×64 cm.

Maica Domnului, bust, cu pruncul pe braţul drept, drapată cu maforion roşu aprins. Figurile modelate în tonuri de brunuri arse. Fondul ocru.
A figurat la expoziţia de la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 28, nr. 20, p. 4, pl. col.

30. SF. NICOLAE (Pl. 46)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 32/11.375.
Stroe Zugravul din Tîrgovişte. Cca 1640. Dăruită de Matei Basarab mînăstirii Arnota (jud. Vîlcea).
Pictură în tempera pe lemn. 64×48 cm.

Sf. Nicolae, bust, în veşminte arhiereşti, purtînd polistavrion cu cruci roşii şi negre. Sus, busturile Maicii Domnului şi sf. Ioan Botezătorul.
Fondul icoanei, rama, aureola sfîntului şi inscripţia sînt incizate în lemn şi aurite. Motivele florale de inspiraţie orientală care apar în decoraţia icoanei se aseamănă cu cele din miniaturile şi broderiile aceleiaşi epoci, mai ales din Moldova.
Modul de a trata figura sfîntului vădeşte o uşoară înrîurire a picturii ruseşti.
Pe rama de jos a avut următoarea inscripţie, azi deteriorată: « Această icoană a lui Sarafion egumenul Arnotei, Stroe Zugravul din Tîrgovişte, în anul 7152 ». Pe o icoană asemănătoare ca factură, realizată de acelaşi meşter, se aminteşte în inscripţie că a fost dăruită de Matei Basarab. Se mai păstrează în colecţia Muzeului alte două icoane (I. 33/11.376 şi I. 34/11.377) reprezentînd pe arhanghelul Mihail, provenind tot de la mînăstirea Arnota.

Bibl: Gr. Tocilescu, *Raporturi*, p. 202 (p. 54); V. Drăghiceanu, *Comunicări. Pictorii lui Matei Basarab la Arnota-Vîlcea*, BCMI, XXII, 1929, p. 138; *Inscripţii*, p. 739, nr. 1106.

31. SF. NICOLAE (Pl. 43)

Hunedoara, Biserica Veche.
Icoană împărătească păstrată în tîmplă. Sec. XVI—XVII.
Pictură în tempera pe lemn. 80×60 cm.

Reprezintă pe sf. Nicolae bust între Isus Christos şi Maria. Sf. Nicolae poartă polistavrion cu cruci roşii pe fond alb şi omofor, în mîna stîngă, o carte, cu dreapta face gestul

retorului. Deosebit de interesant, modul de a trata anatomia obrazului, arcadele ochilor, linia frunții și mîinile.

32. SCHIMBAREA LA FAȚĂ (Pl. 44)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1186/68.339. Țara Românească. Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 43×35,3 cm.

Pe fond de aur se detașează Isus drapat în alb, încadrat de Moisi și Ilie, înconjurat de o mandorlă verde, din care se desprind cîte trei raze roșii. În partea de jos, apostolii. A figurat în expozițiile de la Berlin (1966—1967), Neuchâtel (1968—1969), Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 22, p. 6, pl. col.; *Cat. Düsseldorf*, nr. 13.

33. ISUS PE CRUCE (Pl. 45)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 8/11.351. Pitești (jud. Argeș), Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 45,5×32,5 cm.

Isus pe cruce între Maica Domnului și Ioan Evanghelistul. Scena se detașează pe un fundal de arhitecturi și fond de aur. A figurat în expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino.

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 23.

34. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 47)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. Tez. 1177/15.958. Provine de la Schitul Topolnița (jud. Mehedinți). Prima jumătate a secolului al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 89,5×69,5 cm.

Pe fond de aur se detașează bustul arhanghelului Mihail cu sabia în mîna dreaptă. Costumul militar tratat cu multe detalii, în hașuri și blicuri de aur și figura valorată cu tonalități de brun reproduc un tip iconografic mai vechi. A figurat în expozițiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Stuttgart, Paris, Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 89, nr. 626/877; *Tezaurul*, p. 183, fig. 1; *Treasures*, p. 21, nr. 13; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 21.

35. SF. GHEORGHE UCIGÎND BALAURUL (Pl. 48, 49)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 803/12.146. Țara Românească. Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 116×78 cm.

Icoana prezintă însușiri coloristice remarcabile datorită raportului dintre roșul cinabru, albul curat al calului și fondul de aur.
Factura icoanei este de școală grecească tîrzie.
A figurat la expozițiile de la Berlin (1966—1967), Torino (1970) și Düsseldorf (1971).
A aparținut Muzeului Simu.

Bibl: V. Brătulescu, *Elemente profane*, BCMI, 1934, XXVII, fasc. 80, p. 57, fig. 16; *Cat. Torino*, p. 29, nr. 25; *Cat. Düsseldorf*, nr. 14.

36. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 50, 51)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv nr. Tez. 1249/16030. Pictură în tempera pe lemn. 86×66 cm.

Scena Adormirii, cuprinzînd toate elementele obișnuite secolului al XVII-lea. Pe rama reliefată din grosimea lemnului, artistul și-a încercat paleta.
A figurat la expoziția de la Neuchâtel (1968—1969).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 70.

37. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 54, 55)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1201/69.159. Nicolae Zugravul. 1708. Țara Românească. Pictură în tempera pe lemn. 105×78 cm.

Perechea ei reprezintă « Deisis », purtînd numele meșterului și data. *(Inscripții*, p. 742, nr. 1115).
A figurat în expozițiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Stuttgart, Paris (1965—1966) și Torino (1970).

Bibl: Nicolescu, *Arta veche*, p. 23, fig. 45; *Treasures*, p. 22, pl. 15—16. *Cat. Torino*, p. 30, nr. 44.

38. PREZENTAREA LA TEMPLU A MARIEI (Pl. 52)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 916/12.259. Biserica din Doicești (?). Sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 36×28 cm. A figurat în expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 72; *Cat. Torino*, p. 29, nr. 37; *Cat. Düsseldorf*, nr. 22.

39. MAICA DOMNULUI TRONÎND (Pl. 53)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1246/15.959. Biserica Sf. Ilie, Cîmpulung (Muscel). Sec. XVIII. Pictură în tempera pe lemn. 80×50 cm.

Maica Domnului pe tron, drapată într-un maforion roșu aprins, ține pruncul pe brațul stîng, tronînd pe un jilț, împodobit cu elemente baroce. Sus, busturile celor doi arhangheli. Fond de aur. Modelarea draperiei realizată cu hașuri rigide negre. Concepția draperiei evocă înrîurirea artei baroce, chipul Mariei păstrează trăsăturile tradiționale. Ornamentația luxuriantă a jilțului realizată cu negru pe fond de aur.
Icoana este caracteristică pentru pictura din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.
A figurat la expoziția de la Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Tezaurul, fig. 10; *Cat. Torino*, p. 30, nr. 47; *Cat. Düsseldorf*, nr. 32.

40. SF. PARASCHIVA (Pl. 57)

București. Colecția Al. Slătineanu.
Nordul Transilvaniei, probabil Maramureș. Secolele XVII—XVIII.
Pictură în tempera pe lemn. 63×46 cm.

Sf. Paraschiva, bust, încoronată de doi îngeri. Veșmintele modelate în tonuri de roșu aprins se detașează pe fondul galben-ocru.
Anatomia figurii amintește pictura tripticelor de la Mînăstireni-Bica și Agîrbiciu, asemănătoare cu pictura murală din Moldova. O icoană similară ca factură și colorit se păstrează în biserica de lemn din Budești (jud. Maramureș).
A figurat în expoziția de la Neuchâtel (1968—1969), în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea și Sibiu (1968—1969) precum și la Neuchâtel (1968—1969), Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71, pl. 9; *Cat. Torino*, p. 30, nr. 46; *Cat. Düsseldorf*, nr. 31.

41. SF. NICOLAE (Pl. 59)

Alba-Iulia. Colecția Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 104.
Provine din biserica Cuștelnic (jud. Mureș). Prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 80×57 cm.

Sf. Nicolae, bust, în costum arhieresc poartă felon roșu aprins și omofor alb cu cruci. De-o parte și de alta, Maica Domnului și Isus Cristos, bust.
Fondul icoanei, verde închis; caracteristic e modul de a trata anatomia figurii, osatura frunții, ochii și linia pometților. Este o manieră de lucru întîlnită și în pictura altor icoane transilvănene. Aureola sculptată cu un vrej.
A figurat în expoziția de la Neuchâtel și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, Cluj, Oradea (1968—1969). A fost expusă la Torino (1970) și Düsseldorf (1971).
O icoană similară reprezentînd pe Arhanghelul Mihail provine tot de la Cuștelnic.

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 57; *Cat. Düsseldorf*, nr. 40.

42. SF. PARASCHIVA (Pl. 58)

Colecția Arhiepiscopiei ortodoxe din Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 3623.
Biserica din satul Dragu (jud. Cluj). 1750. Pictură în tempera pe lemn. 77×55,5 cm.

Sf. Paraschiva, pînă la genunchi, este reprezentată frontal, ținînd într-o mînă crucea și în cealaltă o frunză de palmier. Ea poartă maforion roșu, bogat brodat în jurul gîtului și pe umeri, prins cu o agrafă cu pietre prețioase. Tunica verde măslinie este tivită cu o broderie fină în jurul gîtului și la mîneci. Modul de a trata anatomia este cu totul diferit față de celelalte icoane din centrul Transilvaniei. Modelarea figurii este realizată în tonalități de alb-cenușiu; arcada ochilor în prelungire cu nasul fin este marcată tot cu cenușiu. Figura și mîinile sînt desenate cu o remarcabilă sensibilitate.
Fondul în partea de jos este verde cu vreji de acant roșu. În rest, este auriu patinat așternut peste un roșu-brun, tipic picturii din Transilvania. Aureola simplă conturată cu un cerc roșu, o cunună de mucenică, tivită cu negru pe creștet.
Inscripția scrisă cu roșu, în limba română cu caractere chirilice « Mucenița Paraschiva. Anul Domnului 1750 ».
Pictura în strat subțire este făcută în tușe largi peste o preparație fină fiind dominată de tente alburii și cenușii.
A figurat în expoziția de la Neuchâtel și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, de la Cluj și Oradea (1968—1969). A fost expusă la Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 30, nr. 50, *Cat. Düsseldorf*, nr. 33.

43. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 60, 61)

Colecția Episcopiei Aradului. Inv. nr. 9. Mînăstirea Gai, Arad.
Biserica din Vinga (jud. Arad). Secolul al XVIII-lea (1743). Pictură în tempera pe lemn. 74×67 cm.

Compoziția este mai deosebită prin dispoziția trupului Maicii Domnului, cu capul în partea stîngă. Mîntuitorul se îndreaptă spre stînga, către primul apostol cu o carte deschisă în mîini. De o parte și de alta se înalță ca două coloane nouri, pe un fundal de arhitectură. Jos, Jefonias și Arhanghelul Mihail. În jur, o ramă sculptată în festoane. Coloritul este dominat de albastru închis și verde cu accente roșii.
Alte trei icoane similare, sf. Ioan Botezătorul, Maica Domnului pe tron și « Deisis », păstrate în muzeu și în reședința episcopală, sînt zugrăvite de același meșter. Una dintre ele poartă data 1743.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, de la București, Cluj, Oradea (1968—1969).

44. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 62—63)

București. Muzeul de artă populară. Inv. nr. R. 153 (nr. vechi 476).
Transilvania de nord. Secolul al XVIII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 69×50 cm.

Compoziția este cu totul deosebită.
Monumentele din fundal reproduc arhitecturi occidentale, fațade de palate, aspecte de orașe și biserici.
În jurul mandorlei lui Isus Christos sînt grupați șase îngeri cu aripile dispuse ca în miniaturile și picturile romanice.

Isus prezentat tronînd în fundal este de proporție mai mare decît cei din primul plan, are mîinile mari îndreptate spre catafalcul Maicii Domnului. Poartă sufletul mamei sale în brațe. Apostolii sînt mai numeroși decît obișnuit, unsprezece în partea stîngă, primul cădește, iar ceilalți 12, în scară ascendentă, sînt în dreapta, încadrînd catafalcul Maicii Domnului. Jos, Jefonias cu mîinile lipite pe catafalc, în colțul din stînga, sus, în zbor, arhanghelul Mihail, venind pe un nor cu sabia în mînă.
Coloritul este dominat de albastrul intens al fondului pe care se detașează aurul patinat al mandorlei; arhitecturile au acoperișurile roșu aprins; în costumele apostolilor apar pete de roșu-vermillon, contrastînd puternic cu desenul conturat cu negru. Capetele cu totul special tratate ca anatomie sînt aproape triunghiulare, ochii foarte mari fac două pete negre care dau aspectul unei tigve, urechile formînd două spirale. Expresia capetelor este cu totul excepțională.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei,* de la București, Cluj, Oradea și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 32, nr. 60 (reproducere colorată pe copertă).

45. SF. NICOLAE (Pl. 65)

București. Muzeul de artă, Brașov. Inv. nr. 734.
Provine de la Mînăstirea Poiana Mărului (jud. Brașov).
Ioan Zugravul din Rîșnov. 1743.
Pictură în tempera pe lemn. 70 × 40 cm.

Sf. Nicolae, bust, poartă polistavrion în cruci albe și roșii. Modelarea figurii în tente puternice de sepia. Fondul verde închis, rama cu o dungă roșie. Perechea acestei icoane reprezentînd pe « Isus Învățător » poartă iscălitura zugravului și data.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București, Cluj, Oradea și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 30, nr. 48.

46. SF. NICOLAE (Pl. 64)

Biserica din comuna Turnul-Roșu (jud. Sibiu). Muzeul de Artă. SAVR. Inv. nr. Cst. 324/1802.
Mihail Zugravul. 1754.
Pictură în tempera pe lemn. 56 × 41 cm.

Sf. Nicolae, bust, în costum de arhiereu. De-o parte și de alta a capului, bustul Mariei și al lui Isus Christos. Fondul de aur. Modelarea figurii și a veșmintelor cu ocru și brunuri. Anatomia figurii, linia frunții și conturul pomeților sînt deosebite față de alte icoane din Transilvania.
În colțul din dreapta jos iscălitura zugravului; pe dos data scrisă cu alb.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București, Cluj, Oradea și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970) și Düsseldorf (1971).

Bibl: Cat. Torino, p. 32, nr. 35; *Cat. Düsseldorf,* nr. 34

47. SF. GHEORGHE UCIGÎND BALAURUL (Pl. 66)

Sighet. Muzeul Județean. Inv. 410.
Biserica din Văleni (jud. Maramureș). Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 79 × 49 cm.
Sf. Gheorghe în partea centrală încadrat de două coloane în frînghie răsucită, legate printr-o arcadă. În jur sînt scene din viața și martiriul sf. Gheorghe, încadrate în medalioane sculptate în frînghie răsucită.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București, Cluj, Oradea și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 33, nr. 64, pl. color la pag. 24.

48. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 67)

Colecția Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 26.
Biserica comunei Lița (jud. Cluj). Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 70 × 46 cm.
Pe fond albastru, se înalță silueta lui Isus, încadrată în mandorlă, purtînd sufletul Mariei sub chipul unui prunc. Patru îngeri înveșmîntați în alb cu aripile roșii și galbene de-o parte și de alta. În partea de jos, trupul Mariei întins pe catafalc, încadrat de apostoli. Modul de a trata figurile, veșmintele și aripile îngerilor evocă pictura romanică.
Icoana a figurat în expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970) ca și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj și Oradea (1968—1969)

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 72; *Cat. Torino,* p. 32, nr. 59.

49. SOBORUL APOSTOLILOR (Pl. 69)

Sighet. Muzeul Județean. Inv. nr. 390. Provine din biserica Văleni (jud. Maramureș). 1772.
Pictură în tempera pe lemn. 98,5 × 69 cm.

De-o parte și de alta a unei biserici a cărei siluetă evocă construcțiile de lemn din Maramureș sînt reprezentați în picioare apostolii Petru și Pavel, urmați de ceilalți ale căror chipuri sînt redate doar fragmentar. Scena se detașează pe un fond incizat cu frunze de stejar șerpuind, astfel încît încadrează biserica. Fondul, așternut peste un strat fin de preparație de stuc, este aurit și patinat. Draperiile veșmintelor sînt colorate în albastru ceruliu și cărămiziu avînd o transparență deosebită. Modelarea este realizată cu o linie puternică în sepia sau negru, urmată de o alta, subțire albă. Fețele, mîinile și picioarele sînt colorate în alb trandafiriu cu unele accente, ton pe ton, marcînd pomeții și gura. Linia nasului și pleoapele, marcate cu o linie albă.
Întreaga pictură este realizată în pete largi cu conturе în brun sau alb.
În partea de jos este scrisă cu litere chirilice următoarea inscripție: « Această sfîntă icoană au cumpărat Graor

Dimitro şi cu soţia sa Gafia ca . . (să le) fie pomeană în veci de veci amin. 1772 lea(u)a lui . . . 5 zile ». A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino.

Bibl: Cat. Torino, p. 32, nr. 61.

50. SF. GHEORGHE (Pl. 70)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 39.
Provine din biserica Văleni (jud. Maramureş). Secolul al XVIII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 100,5 × 66 cm.

Sf. Gheorghe pe un cal alb, puternic conturat cu sepia, valtrapul roşu-portocaliu. Sfîntul are costumul de cavaler occidental interpretat de zugravii maramureşeni. Poartă cizme înalte cu carîmbii pînă la genunchi, pantaloni strîmţi, albastru închis, o mantie măslinie peste care are o tunică largă pe poale. Hlamida de mătase portocalie îi flutură pe umăr. Fondul este auriu patinat, decorat cu frunze mari de stejar care se răsucesc în jurul aureolei sf. Gheorghe. În stînga, turnul unui castel medieval în care sînt împăratul şi împărăteasa, jos, fata cu fustă galbenă, o scurteică roşie şi şorţ alb; costumul evocă pe cel local.
În colţul din dreapta mîna lui Dumnezeu, din nouri albaştri, trandafirii şi gălbui. Pe ramă şi în colţuri vreji pictaţi cu alb. A figurat la expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 32, nr. 63.

51. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 71)

Bucureşti, Muzeul de artă populară. Inv. R. 130.
Zona Bistriţa-Năsăud. 1747.
Pictură în tempera pe lemn. 92 × 52 cm.

Arhanghelul Mihail reprezentat pînă la genunchi. În partea de jos, o inscripţie chirilică în limba română, indicînd numele donatorilor.
Fondul brun-roşcat; întreaga gamă coloristică a icoanei este caracterizată prin tonuri de brun şi cărămiziu.
Desenul puternic conturat cu sepia, tiviturі şi lumini albe pe hlamida arhanghelului. A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968 — 1969) şi la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 33, nr. 67.

52. COBORÎREA SF. DUH (Pl. 56)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 494. Provine din biserica de la Văleni (jud. Maramureş). Secolul al XVIII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 42 × 64 cm.

În centrul scenei domină Maica Domnului cu figura prelungă, ochii sînt migdalaţi cu conture accentuate. În jur, apostolii. Coloritul este în tonuri calde de cărămiziu şi roşu. Mantiile sînt tivite cu alb.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino.

Bibl: Cat. Torino, p. 33, nr. 66, pl. colorată la pag. 26.

53. ISUS ÎNVĂŢĂTOR (Pl. 74)

Mînăstirea de la Gai, Arad. Colecţia Episcopia Aradului. Inv. 7.
Biserica din Tîrnăviţa (jud. Hunedoara). Secolul XVIII. Pictură în tempera pe lemn. 62,5 × 41 cm.

Isus Christos, bust, drapat antic, tunica roşie, tivită cu galben, mantia verde măslinie. Carnaţia figurii şi linia nasului, desenul, proporţia mîinii amintesc pictura romantică. Fondul icoanei împărţit în două zone, cea de jos verde măsliniu, cea superioară, roşie, rama galbenă. Este pereche cu icoana « sf. Nicolae ».
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969).

54. SF. NICOLAE (Pl. 73)

Mînăstirea Gai, Arad. Colecţia Episcopia Aradului. Inv. 8.
Biserica din Tîrnăviţa (jud. Hunedoara). Secolul XVIII. Pictură în tempera pe lemn. 75 × 42,5 cm.

Sf. Nicolae, bust, în costum de arhiereu, ţine cu mîna stîngă învelită în felon, în semn de respect, o carte închisă. Capul desenat energic se caracterizează prin cele două bose frontale tratate ca nişte cercuri, ochii subliniaţi în partea de jos printr-o linie dreaptă, iar pleoapa marcată printr-un semicerc, nasul stilizat în două linii paralele şi un cerc la legătura cu fruntea. Părul tratat în linii paralele albe vălurite pe un fond cenuşiu, linia brună accentuată. A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea (1968—1969).

55. ISUS ÎNVĂŢĂTOR (Pl. 75)

Bucureşti. Muzeul de artă populară. Inv. nr. R. 299. Centrul Transilvaniei, zona Clujului. 1750. Pictură în tempera pe lemn. 73,5 × 51 cm. Atribuită zugravului Nechita.

Isus învăţător, bust, cu mîna dreaptă ţine evanghelia deschisă şi cu cealaltă face gestul retoriului. Capul Mîntuitorului este tratat la fel ca în icoanele de la Cutiş-Mesteacăn, Mănăşturul Român şi Sînpaul.
Figura este lucrată în tonuri trandafirii, linii albe marchează relieful frunţii, arcadele ochilor şi conturul pleoapelor. Părul, care cade împletit în bucle pe spate, este cafeniu roşcat, cu conture negre, constituind fondul pe care se detaşează linia capului.
Tunica lui Christos este tivită cu o bandă argintie imitînd broderia. Mantia de deasupra este verde, albăstrui metalic. Fondul, lucrat în romburi care încadrează crucea în relief, este asemănător picturilor gotice şi tripticului de la Mînăstireni-Bica.

A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 30, nr, 49, pl. color la pag. 31.

56. ISUS ÎNVĂŢĂTOR ÎNCADRAT DE APOSTOLI (Pl. 76)

Alba Iulia. Colecţia Arhiepiscopiei de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 3630.
Biserica din Sînpaul (jud. Cluj). 1753.
Pictură în tempera pe lemn. 65,5 × 45 cm. Atribuită zugravului Nechita.

Icoana este pereche a celei care reprezintă pe Maica Domnului, avînd aceeaşi gamă cromatică şi manieră de a realiza anatomia figurilor şi draperia veşmintelor. Pe cartea deschisă din mîna lui Isus se află data 1753. A figurat în expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970), precum şi în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj şi Oradea (1968—1969), Torino (1970) şi Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71, pl. 6; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 53; *Cat. Düsseldorf*, nr. 36.

57. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEŢI (Pl. 72)

Alba Iulia. Colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 3624.
Provine din biserica comunei Sînpaul (jud. Cluj). 1753.
Pictură în tempera pe lemn. 63,5 × 46, 5 cm. Atribuită zugravului Nechita.

Maica Domnului, bust, cu copilul pe braţe. Maria poartă un maforion roşu-violet cu umbre puternice negre, peste un văl cafeniu deschis.
Întreaga gamă coloristică este realizată în tonuri de brunuri arse. Puternice accente modelează rotunjimea pomeţilor, bărbia şi ochii. Aureolele în relief decorate cu motive vegetale. Capetele proorocilor sînt deosebit de expresive. Un brîu în frînghie răsucită încadrează icoana. Fondul este argintiu. Icoana a fost expusă la Neuchâtel, în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970) şi Düsseldorf (1971).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 54; *Cat. Düsseldorf*, nr. 36.

58. ISUS JUDECĂTOR ÎN SCENĂ « DEISIS » (Pl. 77)

Alba Iulia. Colecţia Arhiepiscopiei de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 3620.
Biserica din comuna Fodora (jud. Cluj). Mijlocul secolului al XVIII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 80 × 61 cm.

Mîntuitorul zugrăvit pînă la genunchi, drapat antic, tunică bogat ornamentată cu broderie şi perle. Sus, bustul Mariei şi al sf. Ioan Botezătorul.
Coloritul este dominat de tonuri de brun şi măsliniu, fondul auriu patinat.
Unele particularităţi ale figurii ca: apropierea ochilor şi a sprîncenelor, linia nasului şi ovalul uşor alungit vădesc înrîurirea icoanelor ruseşti.
Rama sculptată în frînghie răsucită.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj şi Oradea (1968—1969), Torino (1970) şi Düsseldorf (1971).

Bibl: Cat. Torino, p. 33, nr. 65; *Cat. Düsseldorf*, nr. 46

59. SF. GHEORGHE (Pl. 78—79)

Colecţia bisericii Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului. Inv. nr. 196. Ioan Zugravul. 1757 iunie 1.
Pictură în tempera pe lemn. 91 × 72,5 cm.

Sf. Gheorghe ucigînd balaurul, în centru; pe margine sînt 12 scene din viaţa şi martiriul sfîntului.
Pictura este lucrată sub înrîurirea celei cretane şi occidentale. Modul de a trata arhitectura, peisajul şi anatomia animalelor vădesc contactul cu arta occidentală.
În partea de jos a scenei centrale se află o inscripţie românească amintind numele donatorului Gheorghe a lui Vasilie Giurgevea. Jos, în colţul din dreapta este semnătura meşterului.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl: Cat. Torino, p. 32, nr. 52.

60. INTRAREA ÎN BISERICĂ A MARIEI (Pl. 68)

Colecţia Arhiepiscopiei de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 35.
Biserica comunei Sălişte-Buleni (jud. Maramureş). Secolele XVIII—XIX. Pictură în tempera pe lemn. 44 × 35 cm.

În fundal, arhitecturi schematizate, în partea dreaptă, Ana şi Ioachim, însoţind pe Maria copil, în faţa tronului marelui preot. Coloritul în tonuri de brun pe fond auriu. A figurat în expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970) ca şi în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea şi Sibiu (1969).

Bibl: Trésors, Neuchâtel, p. 72; *Cat. Torino*, p. 33, cat. 68; *Cat. Düsseldorf*, nr. 48.

Bibliografie

L'art byzantin, art européen, Palais du Zappeiòn, Athena, 1964.

BANCK A., *Byzantine Art in the collections of the U.R.S.S*, Leningrad-Moscova, 1965.

BARNEA ION, OCTAVIAN ILIESCU, CORINA NICOLESCU, *Cultura bizantină în România* (La culture byzantine en Roumanie), Bucureşti, 1971.

BEZA MARCU, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, Bucureşti, 1937 (ed. II).

BRĂTULESCU, VICTOR, *Elemente profane în pictura religioasă*, BCMI, 1934, XXVII, fasc. 80, pp. 49–67.

BRĂTULESCU V., *Biserici din Maramureş*, BCMI, 1943.

BRĂTULESCU V., *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, BOR, LXXIX, 1961, pp. 775–784.

Cat. Düsseldorf, vezi Corina Nicolescu, *Ikonen.*

Cat. Torino, vezi *Tesori.*

CEGĂNEANU SP., *Ceva despre provenienţa vechilor noastre argintării*, BCMI, 1913, V, pp. 29–33.

CHATZIDAKIS M., *Icônes de Saint Georges des Grecs et de la Collection de l'Institut*, Veneţia, 1962.

CÎNDEA V., S. AGÉMIAN, *Icones melkites*, Exposition organisée par le Musée Nicolas Sursock du 16 Mai au 15 Juin 1969, Beyrouth, 1969.

Cultura bizantină, vezi Barnea Ion . . .

DAN D., *Mînăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1908.

DANCU JULIANA, DUMITRU DANCU, *Pictura ţărănească pe sticlă*, Buc., 1975, 136 p.+150 pl. color.

DJURIĆ VOIJSLAV J., *Icônes de Jougoslavie*, Belgrad, 1961.

DRĂGHICEANU N. VIRGILIU, *Catalogul colecţiunilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, Bucureşti, 1913, 166 p.+26 pl. +7 pl. color.

DRĂGHICEANU V., ARH. P. DEMETRESCU, *Schitul Brădetul-Argeş*, BCMI, 1924, XVII, fasc. 40, p. 72, fig. 6–7.

DRĂGHICEANU V., *Comunicări. Pictorii lui Matei Basarab de la Arnota-Vîlcea*, BCMI, XXII, 1929, p. 138.

DRĂGHICEANU V., *Icoana de la Vad*, BCMI, 1931, XXIV, p. 29.

DRĂGUŢ VASILE, *Dragoş Coman, maestrul frescelor de la Arbore*, Bucureşti, 1969.

EFREMOV AL., *Contribuţii la cunoaşterea unor aspecte ale picturii de icoane pe lemn din Transilvania*, în volumul de Comunicări al I[ei] Sesiuni Ştiinţifice a Muzeelor de Artă, iunie 1966, Bucureşti, pp. 32–39, fig. 1–4.

EFREMOV AL., *Trei icoane maramureşene expuse în străinătate*, RM, 1966, pp. 172–175+3 fig.

EFREMOV AL., *Aspecte ale picturii icoanelor pe lemn din sudul Transilvaniei*, RM, 1967, nr. 6, pp. 281–283.

EFREMOV AL., *Două icoane din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, RM, 1967, IV, pp. 139–142+2 fig.

EFREMOV AL., *Ion şi Sofronie zugravii mănăstirii Suceviţa, pictori de icoane*, RM, 1968, V, nr. 6, pp. 503–508.

EFREMOV AL., *Icoane de la Bistriţa Craioveştilor*, RM, 1969, pp. 467–470+4 fig.

EFREMOV AL., *Triptic de şcoală italo-cretană din secolul al XVI-lea*, Studii Muzeale, V, 1971, pp. 13–28, fig. 1–7.

ELIAN AL., *Moldova şi Bizanţul în secolul al XV-lea*, în volumul « Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare », Bucureşti, 1964, pp. 97–179.

ELIAN AL., C. BĂLAN, H. CHIRCĂ, O. DIACONESCU, *Inscripţiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti*, vol. I, Bucureşti, 1965.

Exposition Paris, Exposition de l'art roumain ancien et moderne, Paris, 1925.

FELICETTI-LIEBENFALS W., *Geschichte der byzantinischen Ikonenmalerei*, Olten-Lausanne, 1956.

FRICKÝ AL., *Objovené poklady*, în revista « Krásy slovenska », 1967, XLIV, nr. 9, pp. 336–339+6 fig; nr. 10, pp. 368–370+4 fig; nr. 11, pp. 422–425+4 fig.

FRICKÝ AL., *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în « Slovenské Kúpele », 1969, nr. 5, pp. 14–17+11 fig.

FRICKÝ AL., *Icony zo Severovýchodného Slovenska*, în « Umĕnia Řemesla », 1968/2, pp. 50–55+12 fig.

FRICKÝ AL., *Ikony z východnéno Slovenska*, Bratislava, 1968 (catalogul expoziţiei de la Bardéjov).

FRICKÝ AL., *Icony z východného Slovenska*, Kosice, 1971.

Gavriil Protul, vezi Simedrea.

IRIMIE CORNEL, M. FOCŞA, *Icoane pe sticlă*, Bucureşti, 1969 (ed. II).

Ikonen und Kultgeräte aus Rumäniens Kirchen und Klostern, Austellung veraustaltet vom Stiftungsfond pro Oriente in der Akademie der Bildendenkünste in Wien vom 21 Juni bis 31 Juli 1968, Wien 1968,

Inscripţii, vezi Elian Al . . .

IORGA N., *Inscripţii din bisericile României adunate, adnotate şi publicate de . . .*, 2 vol., Bucureşti, 1905–1908.

IORGA N., *Domnii români după portrete şi fresce contemporane*, Sibiu, 1930.

IORGA N., *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu e veche*, BCMI, 1931, XXIV, fasc. 67, pp. 19–30.

IORGA N., *Icoană românească*, BCMI, 1933, XXVI, fasc. 75, pp. 5–26.

IORGA N., *Les arts mineurs en Roumanie. Icônes*, vol. I, Bucarest, 1934.

IORGA N., *Portretele Doamnelor Române*, Bucureşti, 1937.

IORGA N., *Vechea artă moldovenească în ţinutul Neamţului*, BCMI, 1939, XXXII, fasc. 99.

* * * *Istoria artei feudale*, vol. I, Bucureşti, 1969; vol. II, 1970.

KLOSIŃSKA JANINA, *Ikonen aus Polen* (Ikonenmuseum, Recklinghausen, 12 Juni bis 31 Juli 1966), Recklinghausen, 1966.

LAPEDATU AL., *Cercetări istorice cu privire la meşterii din Ţara Românească*, BCMI, 1912, V, pp. 181–182.

LAPEDATU AL., *Meşterii bisericilor moldovene din secolul al XVI-lea*, BCMI, 1912, V, pp. 28–30.

LAZAREV V., *Storia della pittura bizantina*, Torino, 1967.

LAZOVIĆ M., E. ROSSIER, *Les icônes dans les collections suisses*, Genève, 14 Juin-29 Septembre, 1968, Musée Rath (cu introducere de M. Chatzidakis i V. Djurić), Geneva, 1968.

LJUBINKOVIĆ-COROVIĆ M., *Ohrid. Icons from the thirteenth and fourteenth Centuries*, Jugoslavija 5 (Macedonia), Beograd, 1952, 81.

LIJUBINKOVIĆ-COROVIĆ M., *Les icônes de l'école de Peć, XVIe–XIXe siècles*, Muzeul Naţional, Belgrad, 1955.

LIJUBINKOVIĆ-R. Ć.-MOROVIĆ-LIJUBINKOVIĆ, *La peinture médiévale à Ohrid*, în volumul « Ohrid. Recueil de travaux du passé historique et culturel d'Ohrid », Ohrid, 1961, pp. 119–144.

MELCHISEDEC, episcopul, *O vizită la cîteva mînăstiri şi biserici antice din Bucovina*, R.I.A.F., 1883, I, pp. 245–281.

MELCHISEDEC, episcopul, *Despre icónele miraculose de la Athon de provenienţă română*, A.A.R., 1882–1883, V, secţia a II-a, pp. 217–219.

METEŞ ŞTEFAN, *Din istoria artei religioase române. I. Zugravii bisericilor române*, Extras din Anuarul Com. Mon. Ist. Secţia pentru Transilvania, 1926–1928, Cluj, 1929.

MIHÁLY DE APŞA IOAN, *Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV*, Maramureş-Sighet, 1900.

MILLET G., *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris, 1947.

MUREŞANU FLOREA, *Biserici şi preoţi din protopopiatul ortodox român al Clujului*, Cluj, 1946.

MUŞLEA CANDID, *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului*, vol. I, Bucureşti, 1943.

MUSICESCU M. A., *Muzeul mănăstirii Putna*, Bucureşti, 1967.

VĂTĂMANU N., *Icoana de hram a paraclisului de la Spitalul Colţea, operă a lui Pârvu Mutu*, BOR, LXXXVI, 1968, nr. 1–2, pp. 183–188.

NICOLESCU CORINA, *Arta veche românească*, Bucureşti, 1964.

NICOLESCU CORINA, *Miniatura şi ornamentul cărţii manuscrise din Ţările Române, sec. XIV–XVIII*, Bucureşti, 1964.

NICOLESCU CORINA, *Dvorski Kostium Rumunije od XIV do XVIII Veka*, Muzej Primeenjene Umetnosti, Septembar-Oktobar, Beograd, 1969.

NICOLESCU CORINA, *Vechea artă Românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, pp. 139–140, fig. 1 a,b.

NICOLESCU CORINA, *Lucrări de artă românească în colecţiile străine*, RM, 1969, VI, nr. 6, pp. 523–526.

NICOLESCU CORINA, *Costumul de curte în Ţările Române (sec. XIV–XVIII)*, Bucureşti, 1970.

NICOLESCU CORINA, *Istoria costumului de curte (sec. XIV–XVII)*, vol. I, Bucureşti, 1970.

NICOLESCU CORINA, *Studii recente despre icoane*, MMS, 1969, XLV, nr. 5–6, pp. 302–311.

NICOLESCU CORINA, *Lucrări de artă românească în muzeul de icoane de la Recklinghausen* (R.F.G.), RM, 1970, VII, nr. 1, pp. 43–45, pp. 1–4.

NICOLESCU CORINA, *Un nou fragment din racla Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MMS, 1970, XLVI, nr. 7–8, pp. 377–390, fig. 1–8.

NICOLESCU CORINA, *Noi aspecte ale picturii româneşti din Transilvania*, comunicare prezentată la cea de a VI-a sesiune a muzeelor, iunie 1969, în volumul de comunicări.

NICOLESCU CORINA, *Icones grecques dans les collections de Roumanie*, comunicare la al II-lea Congres de Studii sud-est europene şi balcanice, mai 1970, Athena.

NICOLESCU CORINA, *Icoane moldoveneşti din sec. XVI–XVII în colecţia Muzeului de artă al R. S. România*, « Studii Muzeale », V, 1971, pp. 3–12, fig. 1–10.

NICOLESCU CORINA, *Ikonen aus Rumänien*, Bukarest, 1971.

NICOLESCU CORINA, *Icônes roumaines*, Bucarest, 1971.

NICOLESCU CORINA, *Moştenirea artei bizantine în România*, Bucureşti, 1971.

ODOBESCU ALEXANDRU, *Opere*, Bucureşti, 1919.

OLTEANU ŞTEFAN, *Meşteşugurile din Moldova în sec. al XVII-lea*, SMIM, 1959, vol. III, pp. 101–232.

OUSPENSKY L., LOSSKY, *Der Sinn der Ikonen*, Berna-Olten, 1952.

OUSPENSKY L., *Essai sur la théologie de l'icône dans l'église orthodoxe*, Paris, 1960.

PETRANU CORIOLAN, *Bisericile de lemn din judeţul Arad*, Sibiu, 1927.

POPA ATANASIE, *Biserici vechi de lemn româneşti din Ardeal*, ACMI, 1930–1931.

POPA ATANASIE, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1–3, pp. 49–54.

POPA RADU, *Biserica de piatră din Cuhea şi unele probleme privind istoria Maramureşului în secolul al XIV-lea*, « Studii şi Cercetări de Istorie veche », tom 17, nr. 3, pp. 511–528, fig. 1–7.

POPA RADU, *Recherche d'archéologie médiévale au Maramureş*, Revue Roumaine d'Historie, 1966, V, nr. 5, pp. 759–780, fig. 1–3.

POPA RADU, MIRCEA ZDROBA, *Şantierul arheologic Cuhnea*, Baia Mare, 1966.

POPA RADU, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970.

PORUMB MARIUS, *Bisericile din Feleac şi Vad*, Bucureşti 1968.

PORUMB MARIUS, *Contribuţie la cunoaşterea unui meşter zugrav din veacul al XVIII-lea. Nistor Zugrav din Feleac*, « Studia Universitatis Babeş-Bolyai », Series Historia, 1968, I, pp. 21–30, fig. 1–6.

POPUMB MARIUS, *Trei icoane inedite din biserica din Budeşti-Susani, judeţul Maramureş*, « Studia universitatis Babeş-Bolyai » Series Historia, 1969, nr. 2.

PORUMB MARIUS, *Icoane ale unui zugrav anonim din veacul XVI*, Acta Musei Napocensis, 1970, VII, 574–585.

PORUMB MARIUS, *Contribuţii la cunoaşterea unor zugravi din veacul al XVIII-lea din Transilvania*, Acta Musei Napocensis, VIII, 1971, pp. 607–619.

PORUMB MARIUS, *Icoana din Maramureş*, Cluj-Napoca, 1975, 47 p. +50 pl (rom + germ)

RADOJCIĆ S., *Die serbische Ikonenmalerei vom 12. Jahrundert bis zum Jahre 1495*, Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft, V, Graz-Köln, 1956.

RADOJCIĆ SVETOZAR, *The icons of Serbia and Macedonia* Belgrad, 1963.

RICE D. TALBOT, *The Icons of Cyprus*, Londra, 1937.

RICE D. TALBOT, *Byzantine Icons*, Londra, 1959.

Rumanian Art Treasures, Fifteenth to eighteenth centuries, 1965–1966, The Royal Scottish Museum, Edinburgh, The National Museum of Walles, Cardiff, The Arts Council Gallery, 4 St. Jame's Square, London, Londra, 1965.

Rumänische Kunstschätze des 15. bis 18 Jahrhunderts, Stuttgart, 15 Juni bis 3 Juli 1966, Stuttgart, 1966.

*** *Scurtă Istorie. Scurtă Istorie a Artelor Plastice în R.P.R.I. Arta românească în epoca feudală*, Bucureşti, 1957.

SIMEDREA TIT, *Gavriil Protul, Viaţa şi traiul Sfinţiei sale părintelui nostru Nifon patriarhul Ţarigradului care au strălucit între multe patemi şi ispite în Ţarigrad şi în Ţara Românească* (ed. de...), BOR, 1937, LV, nr. 5–6 (extras).

SIMEDREA TIT, *Icoană junghiată de la Argeş. Glosă pe marginea vieţii sfîntului Nifon*, în « Omagiu I.P.S. Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului », Sibiu, 1940, pp. 710–718.

SKROBUCHA H., *Sammlung Popoff, Russische Ikonen von 15–19 Jahrhundert*, Recklinghausen, 1965.

SKROBUCHA H., *Le message des icônes*, Friebourg, 1966.

SKROBUCHA H., *Ikonen Museum*, Kunstsammlungen des Stadt Recklinghausen, Reklinghausen, 1968 (ed. IV).

SKROBUCHA HEINZ, *Ikonen, 13 bis. 19. Jahrhundert*, Haus des Kunst München, 11. Oktober 1969 bis 4. Januar 1970, München, 1969.

SKROBUCHA H., *Ikonen aus der Tschechoslowakei*, Praga, 1971.

SOMOGY ARPÁD, *Régi Szerb Egyházmüvészet*, Budapest, 1965.

SOTIRIOU M. et G., *Icônes du Mont Sinaï*, Athènes, 1965, tom I (text), tom II (album).

ŞERBĂNESCU NICOLAE, *450 de ani de la sfinţirea bisericii mănăstirii Curtea de Argeş*, BOR, 1967, nr. 7–8, pp. 730–754.

ŞTEFĂNESCU I. D., *L'évolution de la peinture religieuse en Moldavie et en Bucovine*, Paris, 1928 (capitolul privitor la icoane, pp. 65–74).

ŞTEFĂNESCU I. D., *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI, fasc. II, pp. 571–612, pl. 23–52.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Le monastère de Râşca*, Byzantion, 1936, X, fasc. 2, pp. 553–590, pl. XII–XXXV.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Icoana sfîntului Nicolae de la Vad*, Analecta, 1947, IV, Mănăstirea Neamţ, pp. 111–115+1 fig.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8–9, pp. 591–601.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Averea artistică a bisericii ortodoxe din Moldova*, MMS, 1958, XXXIV, nr. 5–6, pp. 410–417.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, nr. 9–12, pp. 589–599.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Monumente de artă religioasă. Icoane alese*, GB, 1959, XVIII, pp. 260–268.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Arta veche a Maramureşului*, Bucureşti, 1968.

ŞTEFĂNESCU I. D., *Şcoala de pictură din mănăstirile Cernica şi Căldăruşani — ucenicia lui N. Grigorescu*, « Glasul Bisericii », 1969, pp. 364–392+8 pl.

TAFRALI ORESTE, *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna*, Paris, 1925.

TEODORESCU G., *Biserica Ruda-Bârseşti din comuna Bercioi-Argeş*, BCMI, 1929, XXII, fasc. 62, p. 173, fig. 1.

Tesori d'Arte di Romania, Torino, 1970.

Tezaurul, Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S., Bucureşti, 1958 (Icoanele, pp. 173–210, fig. 1–30).

TKÁC ŠTEFAN, *Ikony na Slovensku*, Slovenska Národná Galéria, Bratislava, 1968.

TOCILESCU GR., *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1886.

TOCILESCU GR., *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri şi biserici din ţară, prezentate Ministerului artelor şi al Învăţămîntului public*, Anal. Acad. Rom. Monumente şi Colecţii, seria II, tom. VIII (1885–1886), sect. II, pp. 133–238 (extras Bucureşti, 1887, 99 p.).

TOMIĆ G., *Les peintures d'icônes de Boka-Kotorska. XVIIe–XIXe siècles*, Muzeul Naţional, Belgrad, 1957.

Treasures, Roumanian Art.

Trésors de Chypre, 6 Juillet-15 Septembre 1968, Musée d'Art et d'Histoire, Genève, 1968.

Trésors, Neuchâtel, Trésors d'Art, Neuchâtel, 7 Juillet 1968–5 Janvier 1969, Neuchâtel, 1968.

VĂTĂŞIANU VIRGIL, *Istoria Artei feudale în Ţările Române*, vol. I, Bucureşti, 1958.

VOINESCU TEODORA, *Zugravul Pârvu Mutu şi şcoala sa*, SCIA, 1955, nr. 3–4, pp. 133–157.

VOINESCU TEODORA, *Noi identificări de meşteri argintari din Transilvania*, «Studii Muzeale» 1957, I, pp. 29–42.

VOINESCU TEODORA, *Pârvu Mutu Zugravu*, Bucureşti, 1968.

XYNGOPOULOS A., *Collection Hélène Stathatos. Les objets byzantins et post-byzantins*, Lièges, 1957.

XYNGOPOULOS A., *Icônes du XIIIe siècle en Grèce*, în volumul «L'art byzantin du XIIIe siècle», Symposium de Sopoćani, 1965, Belgrad, 1967, pp. 77–82+14 pl.

WEITZMANN K. M., CHATZIDAKIS, K., MIJATEV, S., RADOJCIĆ, *Frühe Ikonen. Sinai, Griechenland, Bulgarien, Jugo-Slawien, München*, 1966.

WENDT C.HEINRICH, *Rumänische Ikonenmalerei*, Eisenhach,1953.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE PERIODICE

ACMI = Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice.
AAR = Analele Academiei Române.
BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.
BOR = Biserica Ortodoxă Română.
GB = Glasul Bisericii.
MB = Mitropolia Banatului.
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei.
MO = Mitropolia Olteniei
RIAF = Revista pentru istorie, arheologie şi filologie
RM = Revista Muzeelor.
SCIA = Studii şi Cercetări de Istoria Artei.
SMIM = Studii şi Materiale de Istorie Medie.

ILUSTRAȚII

Majoritatea icoanelor cuprinse în albumul de față au putut fi mai bine cercetate și prezentate cu prilejul diferitelor expoziții din țară și străinătate, datorită muncii Atelierului de restaurare din cadrul Muzeului de artă al Republicii Socialiste România, din București în anii 1965–1969.

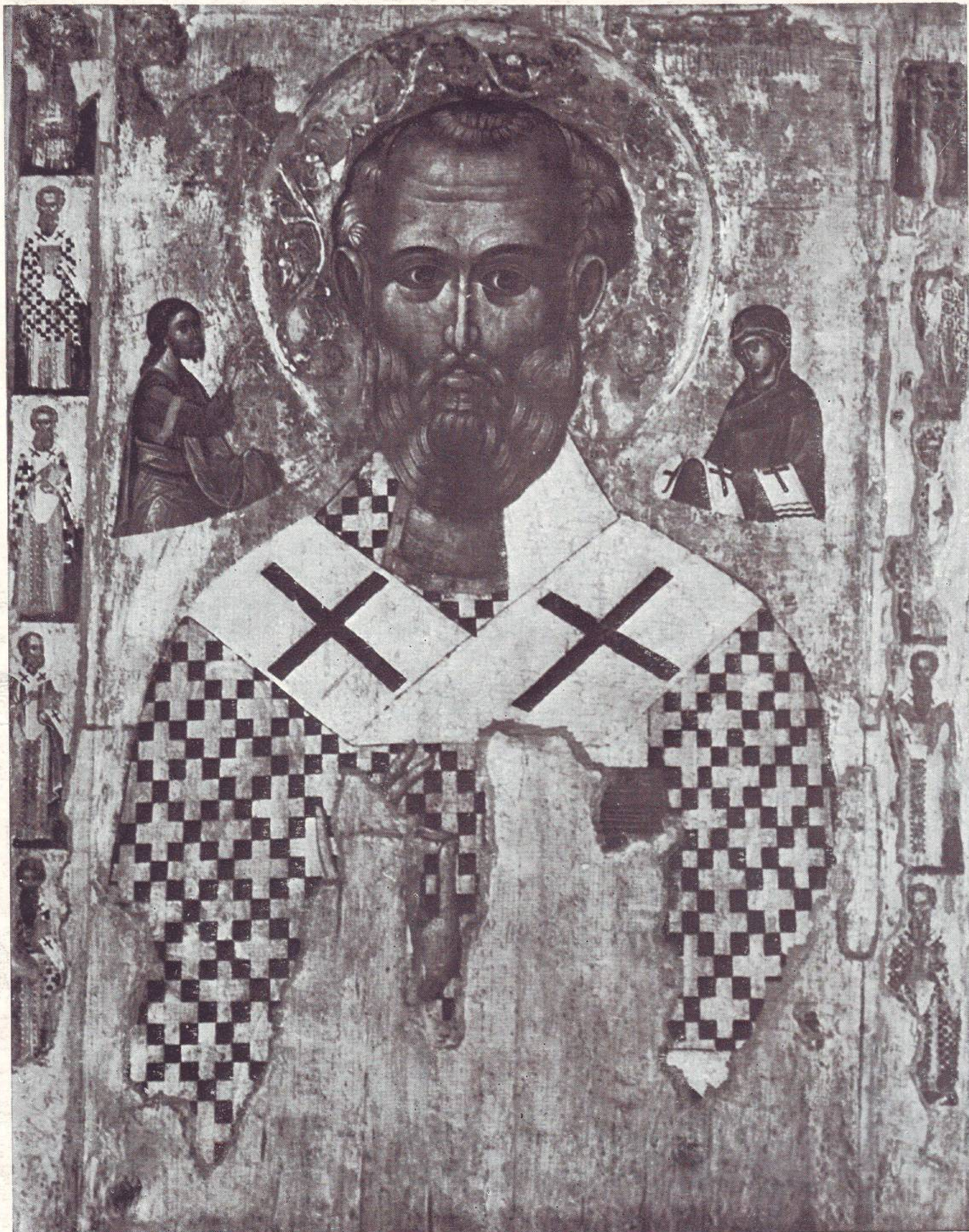
Restaurator principal, VARVARA IONESCU: nr. 5 (1965); nr. 11 (1969); nr. 18 (1965); nr. 20 (1965); nr. 27 (1965); nr. 34 (1965); nr. 36 (1966); nr. 40 (1967); nr. 41 (1968); nr. 42 (1968); nr. 45 (1965); nr. 46 (1967); nr. 48 (1968); nr. 56 (1968); nr. 57 (1968); nr. 58 (1958); nr. 60 (1968).

Restaurator principal, IOANA LAZAROVICI: nr. 3 (1966); nr. 6 (1963); nr. 7 (1969); nr. 16 (1963); nr. 21 (1965); nr. 23 (1965); nr. 32 (1965); nr. 44 (1968); nr. 47 (1968); nr. 50 (1968); nr. 51 (1968); nr. 52 (1968); nr. 59 (1969).

GH. ZIDARU: nr. 4 (1957); nr. 5 (1957); nr. 17 (1968); nr. 28 (1958); nr. 29 (1969); nr. 13 (1968); nr. 53 (1968); nr. 55 (1968).

1 *Maica Domnului încadrată de profeți.*
Mînăstirea Văratec, Neamț.
Epoca lui Petru Rareș (cat. 8).

2, 3 *Sf. Nicolae*. Secolul al XV-lea.
Mînăstirea Văratec, Neamţ.
Ansamblu şi detaliu (cat. 1).

4 *Maica Domnului încadrată de profeţi.*
Începutul secolului al XVI-lea.
Mînăstirea Bistriţa, Vîlcea.
(Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 2).

5 *Maica Domnului Hodighitria.*
Prima treime a secolului al XVI-lea.
Mînăstirea Govora, Vîlcea (cat. 7).

6 *Sf. Nicolae.*
Biserica Episcopală din Argeş.
1517.
(Colecţia Patriarhiei Române) (cat. 3).

7 *Plîngerea lui Christos.*
Biserica Episcopală din Argeş.
Începutul secolului al XVI-lea.
(Muzeul de artă, Bucureşti). Detaliu (cat. 6).

8 *Schimbarea la Față.*
Mînăstirea Agapia, Neamț.
Prima jumătate a secolului al XVI-lea (cat. 9).

9 *Sf. Simeon și Sava.*
Biserica Episcopală, Argeș, 1522–1523.
(Muzeul de artă, București) (cat. 4)

СТЇ СИМЕОН
СТЇ САВА

10, 11 *Sf. Simeon și Sava.*
(Muzeul de artă, București).
Detalii: *Capul sf. Simeon; Roxana și Stanca îngenuncheate.*

12, 13 *Coborîrea de pe cruce.*
Biserica Episcopală, Argeş. 1522—1523.
(Muzeul de artă, Bucureşti).
Ansamblu şi detaliu: *Capul Despinei-Miliţa*
(cat. 5).

14 Tripticul din biserica Agîrbiciu.
Cluj. 1555.
Detaliu: *Stihirea de Crăciun* (cat. 10).

15 Tripticul din biserica Agîrbiciu.
Cluj. 1555.
Detaliu: *Sf. Vasile și Sf. Paraschiva.*

16, 17 Tripticul de la Mînăstireni-Bica.
Cluj. Cca 1563.
Ansamblu şi detaliu:
Capul Maicii Domnului (cat. 11).

18 Tripticul de la Mînăstireni-Bica.
Cluj. Cca 1563.
Detaliu: *Coborîrea la Iad.*

19 *Înălțarea Domnului.*
Mînăstirea Putna, Suceava. 1568.
Detaliu (cat. 12).

20, 21 *Maica Domnului încadrată de profeți.*
Mînăstirea Pîngărați, Neamț.
Sfîrșitul secolului al XVI-lea (Muzeul de artă, București).
Ansamblu și detaliu: *Capul Mariei* (cat. 17).

22, 23 *Maica Domnului a Patimilor*.
Secolul al XVI-lea.
Biserica Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului.
Ansamblu şi detaliu (cat. 18).

24 *Maica Domnului cu pruncul.*
Sfîrşitul secolului al XVI-lea
(Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 16).

25 *Maica Domnului încadrată de profeți.*
Mînăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea
(cat. 13).

26 *Arhanghelul Mihail.*
Mănăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea
(cat. 14).

27 *Deisis.* Mînăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea
(cat. 15).

245

28, 29 « *Pietà* ». Sfîrşitul secolului al XVI-lea.
Mînăstirea Bistriţa, Neamţ.
Ansamblu şi detaliu
(cat. 20).

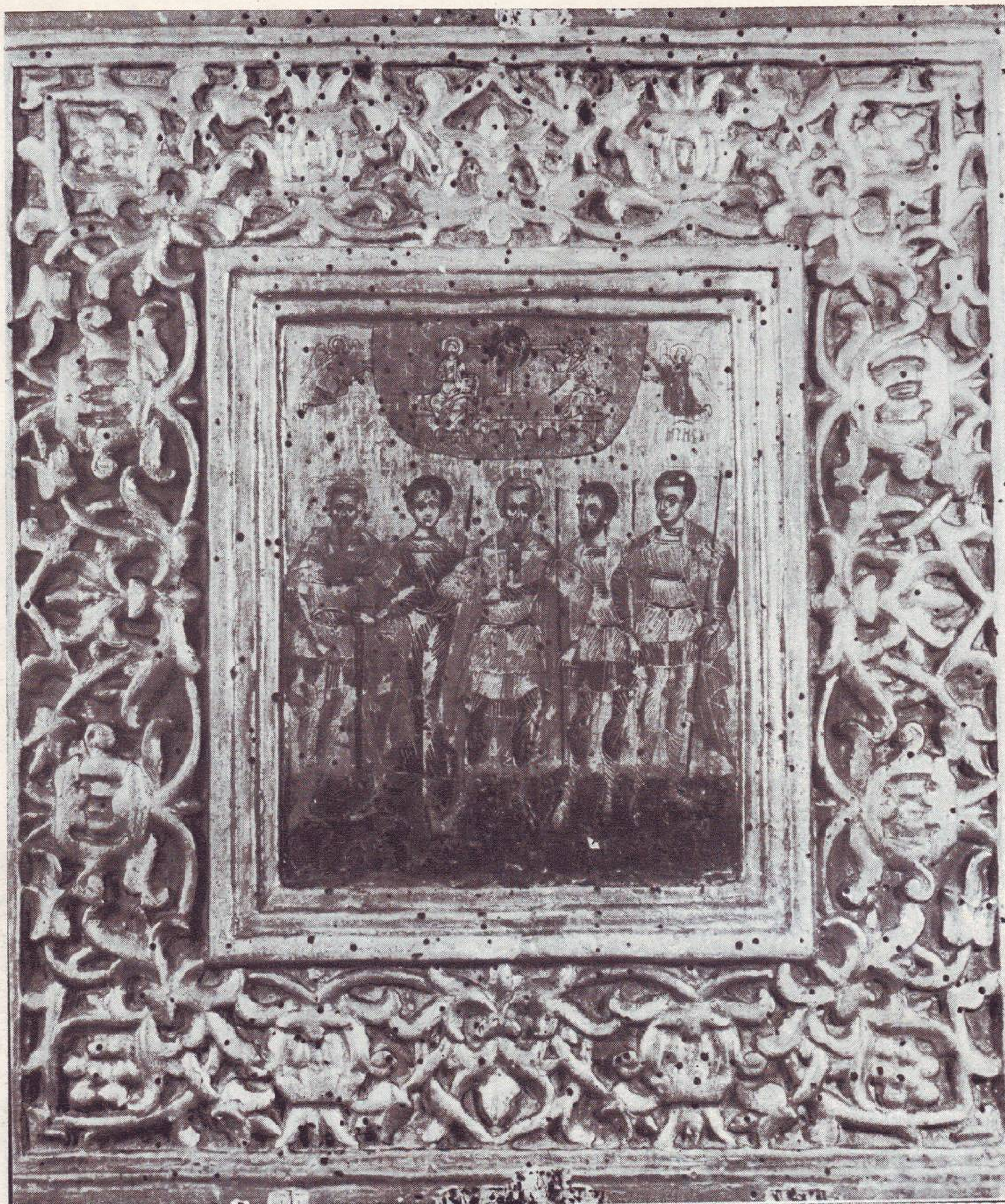

30 *Sf. Ioan cel Nou în fața Eparhului.*
Fragment din racla sfîntului.
(Muzeul de artă, București)
(cat. 21).

31 *Sf. Ioan cel Nou în fața Eparhului.*
Fragment din racla sfîntului.
(Muzeul de artă, București).
Detaliu.

32 *Sfinți militari. Sf. Treime.*
Mînăstirea Sucevița, Suceava. Cca 1600.
(Muzeul de artă, București)
(cat. 22).

33 *Buna Vestire.*
Uși împărătești de la Cîrligi, Bacău.
Sfîrșitul secolului al XVI-lea (cat. 23).

34 *Maica Domnului cu pruncul.*
Mînăstirea Bistrița, Neamț.
Secolul al XVII-lea (cat. 27).

35 *Sf. Paraschiva.*
Biserica Catargiilor.
Com. Dărmănești, Neamț.
(Muzeul de artă, București)
(cat. 28).

IC

36 *Duminica Floriilor*.
Mănăstirea Moldovița.
Suceava. Cca 1600.
Detaliu: *Grupul apostolilor*
(cat. 24).

37 *Învierea lui Lazăr*.
Mînăstirea Moldovița.
Suceava. Cca 1600
Detaliu (cat. 25).

38 *Maica Domnului tronînd încadrată de profeți.*
Mînăstirea Pîngărați, Neamț.
Secolul al XVII-lea. Detaliu (cat. 26).

39 *Maica Domnului cu pruncul.*
Mînăstirea Valea, Argeș.
Secolul al XVII-lea (cat. 29).

40 *Maica Domnului cu pruncul.* Mînăstirea Valea, Argeş. Secolul al XVII-lea. Detaliu (cat. 29).

41 *Maica Domnului Hodighitria.* Icoană de la Văleni Maramureş. Secolele XVI–XVII. (Muzeul judeţean, Sighet). Detaliu: *Arhanghelul Rafail* (cat.19).

42 *Maica Domnului Hodighitria.*
Icoană de la Văleni, Maramureș.
Secolele XVI–XVII (Muzeul județean Sighet) (cat. 19).

43 *Sf. Nicolae.*
Biserica Veche, Hunedoara. Sec. XVI–XVII.
Detaliu (cat. 31).

44. *Schimbare la faţă.* Secolul al XVII-lea (Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 32).

45 *Isus pe cruce.* Piteşti, secolul al XVII-lea. (Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 33).

РАСПЕТИ
А ХТВО

46 *Sf. Nicolae.*
Mînăstirea Arnota, Vîlcea. Cca 1640.
(Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 30).

47 *Arhanghelul Mihail.*
Schitul Topolnița, Mehedinți. Secolul al XVII-lea.
(Muzeul de artă, București) (cat. 34).

48, 49 *Sf. Gheorghe ucigînd balaurul.*
Secolul al XVII-lea.
(Muzeul de artă, București).
Ansamblu și detaliu: *Capul împăratului*
(cat. 35).

50, 51 *Adormirea Maicii Domnului.*
Secolul al XVII-lea.
(Muzeul de artă, București).
Ansamblu și detaliu: *Grup de apostoli*
(cat. 36).

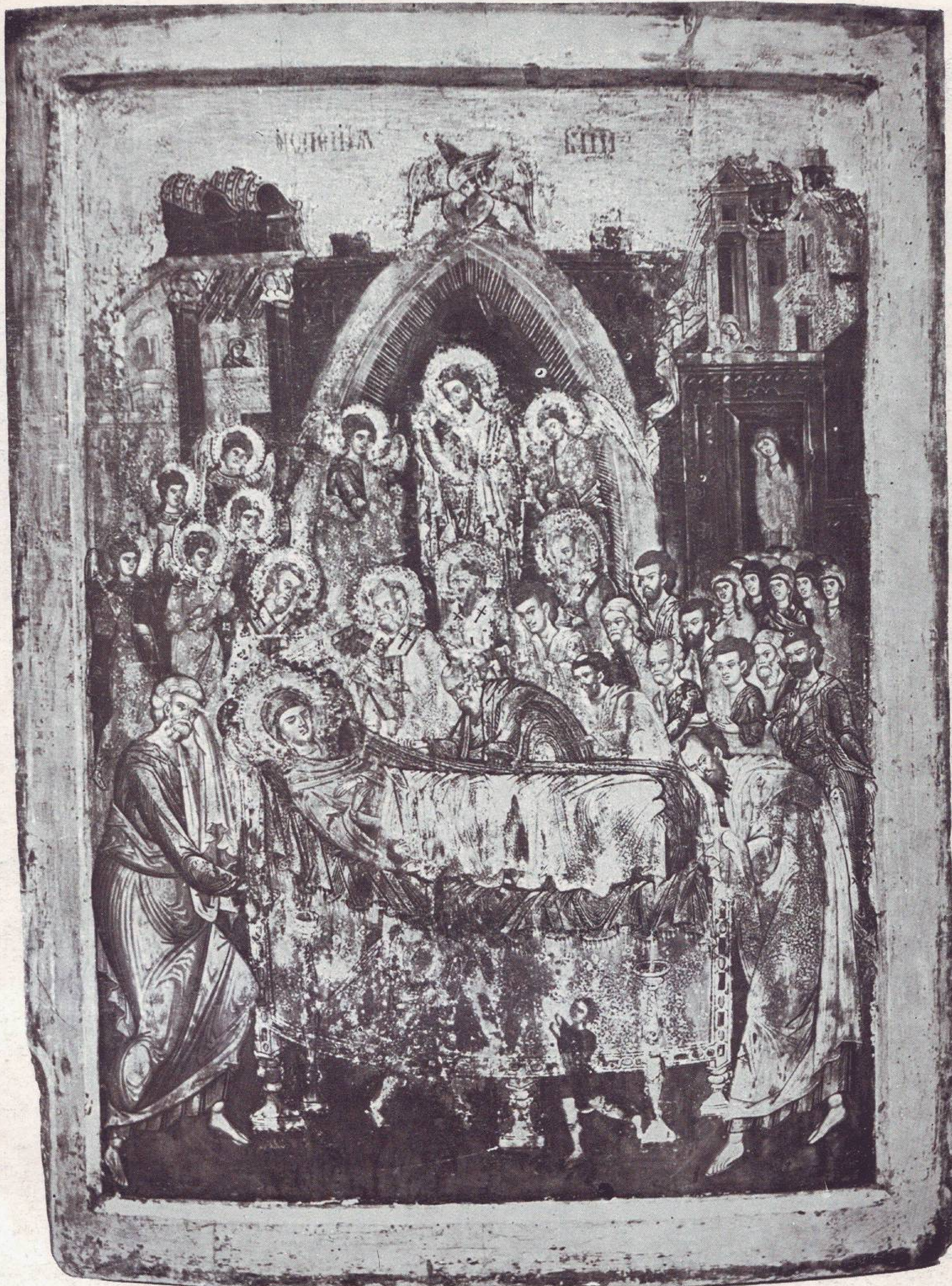

52 *Prezentarea la templu a Maicii Domnului.* Biserica din Doiceşti, Prahova. Sfîrşitul secolului al XVII-lea (cat. 38). (Muzeul de artă, Bucureşti).

53 *Maica Domnului.* Începutul secolului al XVIII-lea. Biserica Sf. Ilie Cîmpulung (Muscel) (cat. 39). (Muzeul de artă, Bucureşti).

54, 55 *Adormirea Maicii Domnului.*
Nicolae Zugravul. 1708
(Muzeul de artă, Bucureşti).
Ansamblu şi detaliu: *Cap de apostol* (cat. 37).

56 *Coborîrea Duhului Sfînt*.
Biserica din Văleni, Maramureş.
Secolul al XVIII-lea
(Muzeul judeţean, Sighet)
(cat. 52).

57 *Sf. Paraschiva*. Nordul Transilvaniei.
Zugravul Toma.
Secolele XVII–XVIII
(Colecţia Al. Slătineanu, Bucureşti)
(cat. 40).

58 *Sf. Paraschiva*. 1750.
Biserica Dragu, Sălaj
(cat. 42).

59 *Sf. Nicolae*. Secolul al XVIII-lea.
Biserica din Cuştelnic, Mureş.
Detaliu (cat. 41).

60, 61 *Adormirea Maicii Domnului.*
Biserica din Vinga. Secolul al XVIII-lea.
(Episcopia Aradului).
Ansamblu și detaliu (cat. 43).

62, 63 *Adormirea Maicii Domnului.*
Secolul al XVIII-lea (Maramureş?)
(Muzeul de artă populară, Bucureşti).
Ansamblu şi detaliu
(cat. 44).